

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата виносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартальна 4 К. 50 сот., 1.75 руб.

Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.

Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.

Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

IV рік. Ч. 17.

Відень, 22-го квітня 1917.

Ч. 147

Російська революція і українська справа.

Політична власть у хвилю вибуху революції опинила ся в руках тих груп громадянства, що мали спроможність зорганізувати ся ще перед революцією. Такими групами були переважно російські ліберали різних відтінків. У межах думського поступового блоку, у воєнно-промислових комітетах, союзах міст і земств та органах місцевої самоуправи ліберали зорганізували такі значні сили, що могли без великого замішання перебрати на себе тимчасові державні функції старого правительства.

Демократія, свідомі частини якої обмежують ся самим майже робітництвом, окрім своїх груп у воєнно-промислових комітетах і невеличкої думської фракції не мала майже жадних легальних організацій. Фактично демократія почала організувати ся в хвилю вибуху революції; політичний вплив демократії в державі зростає безумовно в міру її організування.

Ціле українське громадянство знаходило ся в передреволюційнім часі в без порівняння гіршим положенню ніж найбільш переслідувані частини російської демократії. Ані своїх дійсних заступників у Думі ані можливості організувати ся поза Думою Українці не мали. В часі війни зруйновано не лишень українські організації, а й велику частину кращих українських патріотів видалено за межі рідного краю.

Революція в більшості міст на Україні була досить спокійною переменою представників бюрократії на представників лібералів. Демократія в Петрограді й інших більших містах Росії мала супроти себе, розумієть ся, кращих представників російського лібералізму ніж ті асиміляторські елементи, яких довгий час старанно концентровано на Україні. Супроти менш зорганізованих Українців стоять таким робом завзятійші сили лібералів ніж супроти московської демократії.

Революційну силу українського громадянства мусіло ослабити в деякій мірі й те, що переважна частина української території з столицею України лежить, порівнюючи, недалеко від фронту. В Києві разом з спізненим повідомленням про революцію в Петрограді видано дуже настирливу відозву з покликком здержувати ся від усяких революційних виступів і продовжувати працю в цілях оборони з побільшеною енергією. Ніде, здаєть ся, не старали ся більше обмежити розвиток революції воєнними справами ніж саме в Києві.

Суспільно-політична революція в Росії поки-що не викликала ще революції в міжнародніх відносинах, а тим менше у відносинах Москалів до найбільшої з поневолених націй — Українців. Декларація російського правительства в справі відбудування фінляндської конституції та прихильні заяви представників різних політичних партій в справі незалежності Польщі ще не роблять революції в між-

народніх відносинах Росії, бо Фінляндія мала свою конституцію надовго до російської революції, а незалежність Польщі центральні держави проголосили значно раніше Росії. Що-ж-до інших поневолених націй — вони поки-що мусять користати з загальногрожанських вільностей. Не можна сказати, щоб в Росії цілком не думали про необхідність розв'язання національного питання, про се згадують на зборах і пишуть у пресі. „Русская Воля“ доказувала навіть недавно в одній статі необхідність заведення в Росії республіки з точки погляду міжнародніх відносин. По думці сеї часописі особа царя сама по собі вже надавала гегемонію одній нації над іншими. Тамже висловлено думку, що „Малороси“ й кавказькі племена в більшій мірі можуть бути основою республіки ніж Великороси та Білороси, які на протязі більш ніж 300 літ призвичаїли ся до неволі.

Але конкретно говорить ся в Росії значно більше про автономію прибалтійських провінцій і Кавказу ніж про автономію України. Німецькі часописі доносять, що в Петрограді утворено вже й комісію для переведення автономії Естляндії. А в Москві Керенський, якого кийські Українці в післанім до Петрограду привітанню славлять як оборонця української автономії, промовляючи про автономію поневолених націй, забув про найбільшу з них — Українців.

Міжнародні відносини на Україні та в самім Києві показують, що революція в ґрунті річи не змінила поглядів Москалів на Українців. „На нашій несвоїй землі“ з Українцями обходять ся як з незначною національною меншістю; напр. до комітету громадських організацій Києва вибрано й представників національностей: 2 Поляків, 2 Українців і 2 Жидів. В Переяславі „революційний“ ісправник не дозволив кооперативам видати відозву в українській мові і т. д. Сі самі по собі може й дрібні факти се дуже характеристичні показники сучасних московсько-українських відносин. Українці безперечно багато здобули в часі революції, але Москалі не зрікли ся і не показують найменшого наміру зрікти ся свого пануючого становища на Україні. Москалі готові навіть допустити Українців до виконання деяких громадських функцій, але ніколи не згодять ся передати головну управу на Україні в руки самих Українців; московські ліберали ніколи не згодять ся признати український народ паном на його землі, коли не примусить ся їх силою до того.

Російська революція, безмірно більша своїми розмірами й радикальніша своїм соціально-політичним змістом ніж австро-угорська конституція 1848 р., дотепер в значно меншій мірі ніж ся остання розв'язала національне питання. Революція в Росії ще не скінчила ся і головним завданням її поневолених націй, а в першій мірі Українців, є поширити революційний переворот і на міжнародні відносини; російська революція повинна зробити ся дійсною революцією народів Росії.

М. Троцький.

✓ Заклик Ради Товариства Українських Поступовців.

„Кіевская Мысль“ в ч. 68 з 22 (9) марта містить по українськи отсей „Заклик“:

Українці! Громадяне! Товариші!

Слушний час прийшов. Україна, віками пригнічена, зведена до етнографічної маси, окрадена й позбавлена всього — навіть національного імя свого — рушає „в семі вольній, новій“ визволених народів до нового життя. Час не стоїть і не жде на одсталих. Рушаймо вперед бадьоро й сміливо туди, де занялась вже зоря нашого національного визволення і воскресення.

Складене з автономних громад усієї України „Товариство Українських Поступовців“, що з 1907 року аж до останніх днів вело на Україні національно-культурну й політичну роботу під прапором автономії України, федерації всіх народів Росії й парламентарного устрою держави, — гаряче вітає новий лад, що розчинив широко тюремні брами для народів і поклав шлях для вільного їх розвитку. Імем рідного краю закликає „Товариство“ організовані громади і все громадянство українське до праці на українській ниві. Широко розгорнула ся вона і жде працівників, як погожого дощу спрагла земля, як женців у жнива родючі лани. Не час тепер на змагання, на суперечки. Треба всім разом рушити в тяжку, хоч радісну дорогу, щоб разом побороти „думою й волею єдиною“ неминучі перешкоди. Ділом — не словом, творчою роботою треба виявити світові сили, що таїть в собі великий український народ. Сей приспаний віками велетень закутий нині прокидаєть ся, зриває кайдани і од своїх синів свідомих сподіваєть ся праці, праці й праці. Не слів, а діла.

Українці! Громадяне!

Підпирайте новий державний лад, бо він і тільки він несе волю Україні і, що більша наша участь у йому, то ширших прав собі здобудемо.

Організуйте ся, бо тільки в поєднанні сила.

Скидайте ся на національний фонд український, бо в матеріяльних засобах підпора до практичної роботи.

Закладайте українські школи, насамперед народні, українізуйте теперішні, дбайте про середню освіту, бо тільки в нашій школі наша будучність.

Відживляйте і засновуйте „Просвіти“ й інші товариства, бо в них осередок культурної праці та початок організації наших сил.

Піддержуйте українську пресу, бо вільне слово рознесе по всіх світах про наші домагання, бо вільне слово наше — символ воскресення і його поставимо ми тепер на сторожі наших прав.

Виясняйте народови вагу і значінне подій, основи вільного ладу; освідомляйте й розкривайте очі всім незрячим, бо тільки свідомий народ не дасть вирвати здохнути вже права.

Дбайте про харчову справу й постачання всього потрібного народови, бо се додасть йому матеріяльної сили на важкий подвиг боротьби.

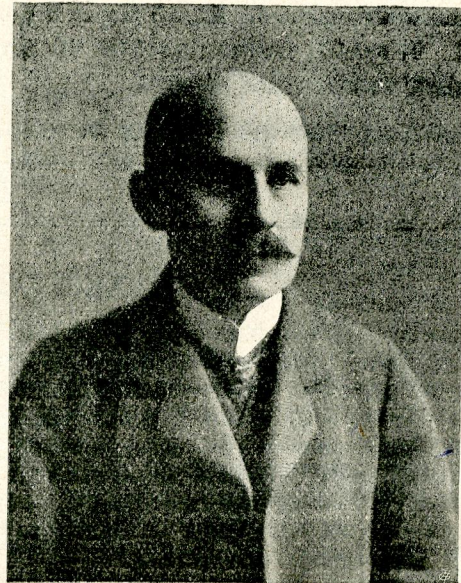
Готуйте ся до всенародньої установчої ради, де наш голос, голос великого українського народу повинен залунати чутно, твердо й однодушно, обстоюючи автономію рідного краю й вільний федеративний лад у державі.

Українці! Товариші!

Велика історична хвиля вимагає й великого напруження та жертв. Покажімо-ж, що ми достойно ветрили сю хвилину, що ми свідомо беремо страшну відповідальність, яку на плечі наші складає історія. Одкинємо на сей час усе, що розєднує, і памятаймо тільки те, що нас єднає. Хай, як за батька Хмельницького, запанує у нас „воля і дума єдина“.

Доля України — в руках її синів, її народу. Рідний край усіх дітей своїх скликає до роботи, її на всіх нас вистарчить. „Сміливо-ж, браття, до праці ставайте! Час наступив вже, — ходім!“ Памятаймо, що не бувають вдруге такі хвилі і що історія не прощає помилок, вагання і недбальства.

Рада Товариства Українських Поступовців.

Василь Лукич.

(З нагоди сороклітнього ювілею літературної діяльності).

Inter arma silent musae (За війни мовчать музи) — сим лише можна пояснити, що так тихо, майже непомітно минув у нашім життю сороклітній ювілей письменської діяльності Володимира Левіцького. А се незаслужено, цілком незаслужено, бо українська література й журналістика по обох боках кордону має багато завдячувати скромному ювілятові. Адже Володимир Левіцький — се той знаменитий Василь Лукич*), що свого часу був знаний по цілій соборній Україні яко довголітній редактор славновісної „Зорі“, котру він зумів зробити всеукраїнським органом, та редактор численних брошур і книжок, переважно писань російських Українців, як от твори Чайченка (Грінченка), Карпенка-Карого (Тобілевича), Нечуя-Левіцького, Кониського, Коцюбинського, Левенка (В. Леонтовича) й ин. Особливо піднести треба його видання творів Ст. Руданського — се було перше повне збірне й провірене видання писань нашого поета.

Вже само се дає Лукичеві право на добру память в українській літературі, але се лише частина — правда, найважніша й цінніша — його діяльності. Ще перед „Зорею“ не був Лукич чужий українському письменству. Він бо належав до того славного гуртка галицько-української молодіжи, котрий гуртував ся коло „Друга“ і з котрого вийшов цілий ряд діячів — Франко, Павлик і ин. Поминаючи дрібніші його писання — в „Ділі“, „Зорі“ й „Правді“ — бібліографічні замітки й критичні оцінки та публіцистичні нариси, згадаємо з сього часу що найважніше. Отже уже в 1876 р. бачимо Лукича одним із редакторів альманаха „Дністрянка“, в 1881 р. впорядковує він

*) Уродив ся 1856 р. в Белзці, золочівського повіту, де батько Лука був парохом. До народньої школи ходив у Белзці й Золочеві, до гімназії у Бережанах, а на університет у Львові. Зразу був на судовій практиці, а в 1883 р. вступив до нотаріату та яко нотаріальний кандидат відбував практику зразу в Болехові, далі в Стрию, Залізціх і в Станиславові до жовтня 1896 р., коли став самостійним нотарем у Винниках коло Львова. Одружив ся в 1882 р. з Ольгою Гузарівною і має доньку та двох синів. Ред.

українську „Антологію“ й редагує від цього часу ряд книжечок і календарів „Просвіти“; в 1885 р. видає вкупі з Ю. Сельським український „Правотарь“, в яким дав широким кругам земляків приступний і зрозумілий виклад австрійських цивільних законів; в 1886 р. видає дуже гарний альманах „Ватра“, в котрім між ин. помістив цілий ряд творів видатних українських письменників з російської України — Куліша, Кониського, Мордовця, Руданського, Нечуя-Левіцького, Драгоманова, П. Мирного, Грінченка, Самійленка й ин. Тут же надрукована і його оригінальна розвідка про Угорську Україну, перша у нас розвідка такого роду, що й досі задля зібраного в ній матеріалу не стратила своєї вартости.

Таким чином, як бачимо, Лукич не був новиком, коли брався за редагування „Зорі“. Він мав уже й літературний досвід і звязки з письменниками, як у Галичині, так і на російській Україні. І сей досвід та звязки він потратив досконало використати, переймаючи на себе тяжке й відповідальне діло редактора одинокої української часописі „для родин“. „Зоря за його часів (1890—1896) відзначається найкращою редакцією. Об'єктивний, спокійний, далекий від ріжних гуртків і котерій редактор зумів приєднати до часописі найріжніші літературні сили та зробити її більше ніж звичайним ілюстрованим двотижневником для родин. Се був у тих часах одинокий всеукраїнський літературний орган на цілу соборну Україну. „Зоря“ тішила ся великими симпатіями й на російській Україні, де будила національну свідомість і — виробляла літературні сили.

Для всіх тих російських Українців, що приходили до національної свідомости в тих часах, роля „Зорі“ незабутня. Вона знайомила нас з кращими творами українського письменства й тим розвивала та поглиблювала повагу до рідної літератури, що була ся у себе вдома в тяжких кайданах указу 1876 р., вона тримала нас в курсі цілоукраїнського життя, звязуючи нас з такою далекою, майже незнаною, але рідною закордонною Україною, що вабила нас своїм вільним національним життям. Через „Зорю“ ми переставали бути тільки Полтавцями, чи Киянами, Чернігівцями або що, ми ставали навіть не лиш Українцями (в межах російської України), а більше — всеукраїнцями, бо наші думки й симпатії виходили поза границі російської держави й обіймали цілий простір нашої території. А се не аби що в творенню національного світогляду і з цього погляду заслуги Лукича для російської України дуже значні як здібного й талановитого редактора, що зумів зробити часопис живою й цікавою, далекою від звичайної мертвоти й шкаралупности тогочасних галицько-українських видавництв. Сі заслуги подвоюють ся, коли згадаємо, що саме енергії й заходом Василя Лукича мусимо завдячувати, що багаті письменників з російської України не зломало пера, не загинули для української літератури, а розворушені ним і його „Зорею“, пробудили ся з того очамріння, в яке впали через заборону українського письменства в Росії, як от напр. Щоголів або Василь Мова-Лиманський, а навіть Куліш. Усіх їх умів Лукич пригорнути до „Зорі“ й вернути таким чином рідному письменству. І не буде се перебільшенням, коли скажемо, що в „Зорі“ Лукича вели перед і надавали тон саме російські Українці.

Тут писали усі наші визначні письменники, як з старших, так і молодших. І можна сміло сказати, що успішна робота „Зорі“ Лукича проложила дорогу дальшим літературним підприємствам, а спеціально „Літературно-Науковому Вістнику“, що в 1898 р. заступив „Зорю“. І на сторінках „Літературно-Наукового Вістника“ подана була свого часу перша оцінка заслуг Лукича як редактора — в статі покійного Ів. Франка „З останніх десятиліть“. От як характеризує Франко ту перемену, яка довершила ся з „Зорею“ під рукою Лукича*: „Коли галицькі радикали були усунені

від її редагування, старша громада якийсь час пробувала редагувати її сама. Діло не йшло на лад. До редагування брали ся люде, що звичайно не мали поняття про редакторську техніку, самі не письменники, притім обтяжені иншою фаховою працею, а в додатку люде тісних поглядів, без артистичного смаку, що дивили ся на свою задачу механічно: аби склеїти номер, зробити коректу й видати на час; а з чого склеєний номер, се їм було байдуже. Очевидно йшло на те, що повторить ся історія з давньою „Правдою“. Але історія не повторяється. Нові обставини, нові течії виробили вже і по той бік Збруча ради люде — і серед письменників і серед публіки, що не хотіли вдоволити ся самим плендріаном. Нові сили перли ся наперед. Серед самої львівської громади не втихали голоси, що ждали реформи; з Києва не переставали добивати ся її Кониський. І ось знайшов ся вихід. Редагування „Зорі“ повірено чоловікови з молодшого покоління, нескомпромітованому ніяким радикалізмом політичним, але все-таки радикальному в національним погляді й рішучому прихильникови духового поєднання Українців з Галичанами. Дуже добре обізнаний з редакторською технікою, охочий до писання листів, незаангажований у ніякі політичні суперечки, Василь Лукич — так звав себе в літературі новий редактор Володимир Левіцький — зумів притягти до „Зорі“ майже всі видніші літературні сили з України й Галичини. Великою його заслугою було те, що він рішучо зірвав зі старомодним рутенством, яке не переводило ся і на жаль досі не перевело ся у старій львівській громаді. Певно, се йому дістало ся не без боротьби, але все-таки він зумів поставити себе настільки незалежно від громадських цензурних похопів, що „Зоря“ зовсім наперекір громадським інтенціям зробила ся органом далеко більш українським ніж галицьким. Не диво, що се було перше галицьке видання, яке здобуло собі в Росії значнійший круг читачів і доходило в такі закутки, де досі навіть і з наслуху не знали про існування українського руху в Галичині. В тім факті треба бачити велику заслугу Василя Лукича; „Зоря“ під його редакцією уперве пробіла китайський мур, який ділив нас від ширшої української громади. При тій нагоді показало ся, що й по найглухійших закутках України, присипане попелом офіційального обрусіння, тліє неvigасле українське почуття, готове при кождім свободнійшій подуві спалахнути яеним полум'ям; показав ся факт, якого ми в Галичині догадували ся та який дехто з українських соціалдемократів старав ся нам ґрунтовно вибити з голови. І коли важка лапа російської цензури, запримітивши сей зріст передплатників „Зорі“ на Україні, заборонила її, то зацікавлення до українського слова не вбито, бажання розвитку рідної мови й літератури вже були розворушені, сімя було кинене і швидко почало сходити“.

Лукич був редактором перших томів „Записок Товариства ім. Шевченка“, що вийшли ніби-то під редакцією Ю. Целевича. В кінці 1896 р. Лукич, що досі жив у Станиславові як помічник нотаря і звідси редагував „Зорю“, дістав самостійну посаду нотаря у Винниках під Львовом. Нові службові обовязки примусили його полишити нелише редакторство, а й загалом усія літературні зайняття. Від того часу цілих 20 літ не озивав ся Василь Лукич за ріжними службовими й громадянськими клопатами й само се ім'я почало у нас забувати ся. Тільки в останнім часі, від увільнення Львова почавши, знову пригадується Лукич ширшому громадянству яко редактор видав „Просвіти“.

Сей поворот давнього заслуженого діяча на письменську ниву припав саме на сороклітте його літературної діяльності. Ся обставина дає нам право пригадати молодшому поколінню заслуги шановного ювілята. Бажаємо славному діячеві ще довго працювати на користь рідного народу!

Володимир Дорошенко.

* Цитую з книжки „Молода Україна“, Львів, 1910, вид. Укр.-р. Вид. Спілки, див. ст. 42—44.

Із циклу „Невольничі сні“.

На весняні мотиви.

I.

Весна... І серце знов тріпоче,
Підтяті крильця підійма;
Знов жити, жити серце хоче,
А життя нема, нема...

II.

Ні, недаром серце бить ся,
Рветь ся вирватись з п'явки, —
Нехай з нас вона смієть ся,
Покепхуєм з неї ми!

Не в обіймах снів зимових,
Не в тенетах забуття
Проблеск днів весняних, нових, —
Стрінем—з маслом: „До життя!“.

III.

Мрійним мотом,
Понад дротом,
Дальше дроту, вище ір,
Мах за махом,
Вільним птахом
Полечу в ясний простір.

Де біліє,
Зір леліє
Ніжних хмарок полотно,—
Там спиною ся,
З ним зілю ся
В гармонійне одно.

Привітаюсь,
В хмар спитаюсь,
Із яких країв вони;
Милій Боже!
Звідти може,
Де Дніпро, степи, лани?

Коли звідтам, —
Чи з привітом,
Чи без його Бог несе?
Чи там знають,
Споминають,
Чи забули вже— на-все?

IV.

Ніжні хмарки легко вють ся,
Далі й далі все плывуть;
Мов кепкують, мов сміють ся
З тих, що там, внизу живуть.

„Ясне сонце нас прирїло,
Вітерець нас в світ жене;
Що нам, хмаронькам, за діло,
Хто, за ким і де зітхне?“

V.

Ні привіту ані вісти.
Ні звідсінь ні звітїля...
Важко в хмарах... Треба сісти,
Вниз, туди, де лїс, земля...

Там під сосною рясною,
Коло сосни прихились,
З нею долею сумною,
Може з нею подїлюсь.

Сосно! В лїсі воля дише,
Шепіт шлок вас комшиє, —
Я влетїв — не розважать,

А розважитись самому,
Свою тушу, свою втому
Роззубити, розгнати.

Щоб ти знала, сестро-сосно,
Як то тяжко-невиносно,
Як то ірко в чужинї
Без утїхи, без привіту
Ні від кого, з всього світу,
Коротати юні дні...

Ти жила вже, сестро лоба,
Під захистком друга-дуба,
Та й тобі його взяли;
Дужі шлани обрубали,
Що так палко обіймали,
Узяли і завезли...

Та свої-ж навколо тебе,
Над тобою вільне небо, —
Несама ти й нечужа:
Шепіт сосонки малої
Дзвоном казки лїсової
Твою тушу розважа.

Сестро-сосно! Мав сестру я,
А тепер—тільки отруя
В серці хорім серце ссе;
Скільки серце молить, просить,—
Вітер вістки не доносить

Ні од неї
Ні про неї

І мабуть не донесе...

Сестро-сосно! Мав я волю,
І сяку-такую долю,
Та й того тепер нема:
Добра всі мені забрали,
Як і в тебе, щастє вкрали
І мшилась миш тюрма...

(А сосна слуха
На всі вуха
Та позїхав крадькома...)

VI.

Позїхави? Чуєш нуду?
Будь здорова, прощавай!
Я собою був і буду,
Ти-ж собі свій біль сховай.

Будь здорова! В мент прощання
Я в знак муки—розставання
Все забуду, все прошу;
В мріях снів золотоканих,
В сляві слів, од Бога даних,
Образ твоїй озолочу.

Поки буду жить, співати,
Сестро-жінко, ти, як мати,
Культ мій, Бог моїх думок;
Всі найкращі квіти в світі,
Різнобарвні, розмаїті,
Позбирало в твоїй вінок.

Будь здорова! Я шукаю
Слова втїхи, а не раю,
Тільки слова спочуття;
Серце звязане тріпоче, —
То воно шукає, хоче
Барв барвистого життя...

VII.

Далі — в гушу полечу я;
Серце бить ся, серце чує,
Там на шилах на рясних

Веть ся в фарбах світлосяйних,
Сяє в бризках водопайних
Панна в квітах весняних.

Вся — в серпанках казкової
Мрій-феї лїсової;
Бачу, чую, — то вона,
І близька і недосяжна,
Жартовлива і розважена, —
Моя мрія весняна.

Все, що чисте, мрійно-свіже,
Все, що гинє — молоде,
Що жагаю щастя дише,
Розцвітає в ній, цвіте.

Я розсиплю ся в признанні
Мойї вимріяній панні,
Серце їй розкомишу,
Серце в ранах покажу;
Може в неї, може в панни
Мою серця, серця рани
Ніжні струни сколихнуть,
В ній жалем спалахонуть...

Та... Даремно! Недосяжна,
Жартовлива, то поважна,
Вона веть ся в вишинї;
Вищі шлочки хитає,
Мов жартуючи, питає,
Що я їй, вона мені?

То остудить, то прирїє,
То запалить, мов огнем,
То втече — і тільки мріє
Там далеко — за куцєм...

VIII.

...День поволі гасне... Сумно!
В хвилях смутку тоне все;
Вітер бє в віконця шумно,
Грізно шибамы трясє.

Та не втоне в морі смутку
Хати тихої уют, —
В серце хоре, в душу чутку
Його пестощі плывуть...

День засає... Вечорів...
Там сгилмла ся вона;
В ніжних формах ледві мріє
Силует коло вікна.

Там біліють білі руки,
Дзвонять струни золоті,
Розсипають злотні звуки
Ніжні руки молоді.

Часом звуки заридають
Сльзьми дня, дрібних турбот;
То падуть, то знов злітають
До незміряних висот.

Рвуть, ламають смутку стїни,
Мури туши — самоти,
В царство мрійної країни
Рвуть ся душу занести.

Очі зірками ясними
Часом блиснуть од вікна;
Гарно з ними! Легко з ними!
Любо знати, що там — вона!

А на дворі буря шумно,
Грізно шибамы трясє...
Змовкли звуки... Знову сумно, —
Смуток в серці серце ссе.

Стихли звуки... Ніч на дворі;
Пусть тут і темно там...
Надбраніч, очі-зорі,
И ніжні ручки... Дяка вам!

IX.

...Снилось... Справді вчоріє...
Гей, пора, пора туди,
Де табір в нітьмі сіріє,
Де неволя, де дротині!...

Грають там вечірні сурми
Гуком звуків голосних;

Роззявляють пельки тюрми
І чекають жертв своїх...

X.

Ліс співав, ліс гуде:
„День відродження гряде!
Хто будучим дорожить, —
Мусить нічи в муках жити.“

Чую, місе, знаю, мушу...
Вирву серце й чутку душу,
Розум зимном настало;

Нові співи, гимни-співи,
Інші тони і мотиви
Кровю серця переллю...

XI.

Весна... І серце знов тріпоче...
Ти плачеш, серце? — Геть з плачем!
Великий день відродження зустрінуть хоче
І нас готовими — з мечем!

О. Кобець.

На весні.

Весна! Рання, чудова весна! Сонечко прудко біжить у гору, сяє-блищить, веселить Божу землю! Небо, ясно-блакитне, прозоре; ізза гір повіває тепло. Сніжок поняв ся водою, тане, марніє, соромливо втікає в долини; день і ніч булькотить між ярами вода й несе свій таємничий гомін десь далеко, далеко!... Все пробуджується, все простягає обійми до нового життя! Земля вже складає небу свої божественні пісні! А скільки золотих мрій, далеких спогадів, високих почувань зринає із дна наболілої душі, солодять уяви, скільки вибухає запалу в молодечих серцях, скільки віри, завзяття й надій, скільки поетичних задумів, високої незбагненої краси в сім вічноновім, чудотворнім слові — весна!...

Між горами табір полонених! Низькі, присадкуваті помешкання, невеличкі віконця, протерши зимові сльози, немовби скалили зуби назустріч сонцю й кидали в темну баракову атмосферу промінь кращого життя! За ґратами тисячі людей — все, що тільки на дні серця мало хоч крихітку широлюдських почувань, висунуло на подих весни: товпили ся, розмовляли, а повітря зважливо доторкувало ся змарнілих, прибитих долею лиць, розгонило на суворих чолах сумні думи, розливало ся цілющим бальсамом по всім тілі, бадьорило пошарпаний життєм організм, навівало хвилеві радості та втіхи й зраджений мачухою-долею чоловік, забувши свої щоденні турботи, скарги й жалі, забувши, що сам раб, а на нім сіра салдацька шинеля, разом з клеткою снігової води, привітом сонця, з теплим повітрям, окрилений духом надій, лине в якісь безмежні простори, співаючи величній гимн весні!...

Невеселий, понурий, сумний, зустрічає вже третю весну на чужині — в неволі — Василь Троянда. Сам — народний учитель; ще молодий юнак: буйна стать, високе чоло, глибокий зір, душа — українська, щира, зворушлива, а виховувала його південна степова природа під колискові співи Славутиці-Дніпра! Ще донедавна був веселий, бадьорий, всіх товаришів чудував своїм дотепним гумором, а в думках перевертав гори, — все мріяв про щастє, братерство й волю свого великого, віками поневоленого народу! Та ба! З подихом весни передчасно стало заволікати ся хмарами його чоло, губила ся перша живість, зникала балакучість, вривали ся одна по другій бадьорі струни, він зробив ся суворий, байдужий, мовчазний — ходить, за день ні до кого не озветь ся словом і все над чимось глибоко, глибоко мріє! А то і зовсім став утікати від поглядів своїх товаришів! Встають ранком, а Троянди вже нема; коли обідає, ніхто не бачить. Нераз заставали його сидячим за столиком в кінці таборової алеї; він поклав голову на обидві руки, а його зір блукає десь в безодні неба! Сидить і все ристє ся в своїх думках, пригадує найдавніші спогади, перелистає світлі й чорні сторінки із книги свого двадцятипятилітнього життя, в душі підіймаєть ся буря мук, гураган протестів за все пережите, а з його уст мимохіть злітають слова: „—К чорту все! Пощо каламутити світ і людей! Пощо даремні страждання! Звертай з дороги, поки не рощавучило колесо життя, як ту нікчемну тварь!“ — Часом на устах

пробіжить зла усмішка, а тоді зробить ся ще сумнішим, ще ширше втронить очі й пильно стежить за небесними подіями... І так проходить година, друга... навколо ходять люди, розмовляють, гуде на „провірку“ різко вартового, розходять ся, прохід चुєтє, а він все ще сидить, усміхаєть ся, розводять руками та щось бурмоче!...

В бараці тихо, всі давно поснули! Блідий, схвилюваний, з відтінком виразного гніву на обличчі, входить Троянда, якимсь непевно озираеть ся, проводить всіх очима та йде до ліжка. Ліг. Але скоро зачинають душити його страшні привиди... „Ось ніби він стоїть самотній на високій скелі, її боки полошуть морські хвилі... Значевя на горі здіймаєть ся нечуваний вихор, крутить, шаліє, а через хвилику Троянда летить в обійми смерті!...“ „То наразі відросли йому крила й він підняв ся так високо, що руками лічить зорі, досягає місяць, але один мент, крила відпали і він летить сторч головою в якусь прірву... То знову опинив ся він десь в незнаній країні... чує, щось стугонить, бачить, репнула земля, а звідти вихоплюють ся і з ревом несуть ся простєсько на нього отари розярених звірів, клацають зубами, аж іскри схвачують ся!... Троянда пустив ся втікати, але в ту мить наздоганяє його допотопний мамонт, хапає за ребра і прудко несе в якісь закутки!!! Троянда зачинає ворухити ся, стогнати, а нарешті той стогін переходить в дикий, безпомічний крик. Близький товариш-сусід, що на той час лупнув очима, штовхає його під боки. Троянда схоплюєть ся, сідає, тяжко дихаючи, гомонить: „—Що се? мара, чи дійсність!...“ Озираєть ся, — мертва тиша, на городській бапті бе годину з півночі, ще раз мадає своє тіло і радіє, що зостав ся живий, але вже боїть ся лягати, довго куняє, а тоді встає і зачинає ходити по бараці. Думки, як голодні чмлі, кружляють в голові й тягнуть якусь однамітну чудернацьку пісню, подібну до горіння мокрого хмизу в печі... —Василу! Чому ще й досі не спиш! —обзиваєть ся до нього один з товаришів Гайденко.

Троянда кидає на нього машинальний погляд і, нічого не відповівши на запит, падає в ліжку і скоро злипають ся йому очі; але недовго знову, ще тяжші сні не перестают гнітити його аж до світу!

Встав пізно, в голові тріщало! Взяв ся за перо... — „Ні, досить! Не сьогодні, то завтра, але не лінуючи ся“... упало на папір.

Підходить Гайденко. — Що з тобою стало ся в ночі, кричав, стогнав, ходив, чи не хорий часом? — лагідно запитує.

— Поки-що ні!

— Але се видко, що з тобою склала ся переміна, ходиш чогось, немов та хмара?

— Все гаразд. Одначе зазначу, що кожда людина від хмари не втече...

— Я не розумію тебе, мій, друже!... Передчасно схилати голову, а міць, а сила духа!...

— Пощо надармо розкидати високі, гучні слова! І міць і сила духа, і раб і царь, профан і геній, то — іграшки часу, іронія долі й більш нічого!..

— З кожним словом розмова робила ся холоднішою, набірала ляконічного характеру, з якої трудно було зробити якісь певні висновки...

Троянда вийшов на двір і скоро зник серед натовпу людей, що збирали ся біля таборової канцелярії. Через пів години, здобувши свободний прохід, Троянда переступив таборові ворота — „О ненавісні ґрати“ — проїдів кріз зуби й повільними кроками пішов наперед! Скільки краси, скільки гармонії було в його буйних рухах, в його молодечім ході, але не зважаючи на всі душевні муки, на його обличчї можна було читати печать незломної волі, твердого характеру, в очах світила ся самопевність, а з боку він справді здавав ся велетом середньовічної доби, що гордо ніс свої груди назустріч першим подихам ранньої весни! Так поволі віддаляла ся на шляху його грандіозна стать і зникла в горах!

Іде! А на небі ні хмароньки, сонце світить і гріє теплом, земля парув по долинах, по ярах дзюркотять струмочки, шумлять смерекові бори; ізза гір подихає весняний легіт пестливо, обіймає, голубить, цілує горде чоло, тихієсько шепче на ухо свої звабліві, ніжно-чудові казки! Мрії безконечними отарами так і тиснуть ся в голову одна краща від другої, одна випереджала другу... Ось в пам'яті зупиняють ся слова московського письменника Тургєнєва: „Веселія годь, счастливія дни, какъ веснія воды, промчались они“. — То наразі доносить ся відгомін Гамлетівського монолога: „Чи бути, чи не бути... умерти значить снї бачити“... — „Обрій села! Троянда зупиняєть ся і, приклавши руку до лоба, пильно вдивляєть ся в далечинь... А на вигоні скільки тіві дїтвори, що й ліку їм не скласти! Жартують, бігають, радіють, а дівчата, парубки затинають веснянки! Співають, перегукують ся, здавало ся-б, що все село, мале й велике і старе, злилось в одну величю пісню, якій нема кінця й почину!.. То він в дитячїм гурті, біжить, вистрибує на деревлянім коні!.. А гень біля млина зібрали ся: Оксана, Пріська, Галя, Настя, Гриць, Івась, Петрусь, Гнатусь і так багато, гудуть, як бджоли... Густий вишневий сад, співають соловії, ніжно струн доторкуєть ся малюсенька рука... Упала на коліна руса коса... як гарно, як весело... яке чудове життє... а місяць!.. не дивись... зайдї за хмари... бо сором, любий мій коханий!“

— При сїм Троянда здригнувсь, пробуркав ся і зупинивсь! Перед ним підіймають ся високі скелі, грає потічок... Через міст іде спокійно флегматичний Німець і курить здоровенну люльку — „Gut, руський!“ — Лицає по собі баламутні слова, його наздогнав в якісь чуднім шарабані голомозий ксьондз і знову тихо, тихо! — „В гори“ — промайнула думка і він в тій хвилі завернув на бік; ішов і приглядав ся гірським пейзажам, глядів у небо і дивував ся, чому ще й досі не летять шнурками журавлі, чому не кричать гуси, але скоро він губив дійсні образи і перед ним вже підіймали ся в снігах Карпати, навколо позиція, а він іде на розвідку; перейшов високу гору, спустив ся на долину, підняв ся на другу, третю... а торби так і тягнуть шию до землі. Знесилений, сідає відпочити... Думки мішають ся... Старенькі тато, ненька... Гай, квітки і Галя... брати... — Схопив ся! „Он на ту струнку скелю — або на дерево й туди“. Добіг до річки. Пинїти ся, клекоче вода... бр-р-р!.. Здрігаєть ся молоде тіло!.. Чує, стугонить, а з віддалення доносить ся виразне „тра-та-та, тра-та-та, що поволі наближаєть ся і гучною луною розкочуєть ся над верховіттями дерев! Троянда блідне, жахаєть ся, тремтить мов осиковий лист, присїдає, вдивляєть ся в простір!.. Нарешті загрюкало, застукало, заляцало десь близенько на мості, чмихнуло і проміж горами гадиною повзла, сичала, повертала здоровенною головою, кругила хвостом — довга смуга залізничих возів. — „Невже! одна тільки хвилина!“... — Троянда отерів... — „Адже і Анна Карєніна і всі найкращі...“ — вихопило ся з уст і відломками повисло в повітрі. Але не може зворухнути ся, хитаєть ся, падає, а тоді рачки, рачки... Схвачуєть ся і кулею летить навперейми... Ось уже близенько, стає на коліна, озираєть ся, хилить ся, хилить ся... бух... щось ойкнуло, заскварчало, мелькнуло під колесами й дуб навіки підкошено...

А на дворі ликувала весна! Немов вродлива дівчина пишала ся своєю вродою земля. Кожда билинка, кождий листочок, кожда квіточка простягали обійми до сонця, до світа, до тепла! Дзвінко брєнів у повітрі жайворонок, грав з віддалення потічок і співали Троянді свою чудову пісню на весні!

Кость Пархоменко.

Ковельщина.

(Простір ковельської округи, її національний склад перед австрійсько-німецькою окупацією і тепер, статистичні дані 1911 р., теперішня перепись людности, Ковель, причини еміграції на Схід. Шкільництво перед і по окупації. Національно-кооперативний рух Ковельщини перед війною і т. ин.).

Ковельська округа перед війною була щодо простору така велика, як добрих п'ять політичних повітів західної Галичини. На сході відмежовувала округу річка Стоход, на заході Вишовка, а на півночі сягав повіт поза місцевости Кримно й Камінь-Каширський аж до лінії озер Припяти, що становили головний резервоар води для Дніпрово-Бузького каналу. На полудне відмежовувала лінія, потягнена від місцевости Одеськ — на південь Турійська аж до Стоходу. Сей простір обіймає 6.459.1 квадр. верстов, 672.822.9 десятин землі. На одну квадр. версту припадало 40.7 мешканців, а на одного мешканця припадало 2.56 десятин землі*.

Більша часть округи опинила ся під австрійською окупацією, а дуже мала частина, всього 1/9, під німецькою. Одначе теперішня округа щодо простору неменша від давньої, бо скільки на півночі відпало, стільки вдвоє або втриє прибуло з заходу. Західною границею теперішньої округи є ріка Буг, а не Вишовка. — В східній части Ковельщини тягнеть ся бойова лінія і та частина належить під управу оперуючої армії.

Щодо національного складу Ковельщина в 1911 р. представляла ся ось як:

Всеї людности було 262.703**; Українців 78.6%; Жидів 11.9%; Поляків 4.5%; Москалів 3.6%; Німців 0.9%; інших народностей 0.5%.

Сам Ковель мав усіх мешканців 28.912: Жидів 48%; Москалів 27.3%; Українців 11.8%; Поляків 9.3%; інших народностей 3.6%.

У всіх годовнійших містах переважають Жиди, як не абсолютно, то релятивно більшістю. Тільки в городах Кременці (47% Україн.) і Овручі (42% Укр.). Українці становлять релятивну більшість. У всіх інших стоять на другім (по Жидах), а в трьох городах (в тім числі й Ковелі) на третім місці. — У всіх городах Волині загалом: Жиди становлять 50.8%; Українці 19.7%; Москалі 19%; Поляки 7.6%; інших народностей 2.9%.

Притім треба зазначити, що статистика по містах, як мені говорили місцеві Українці, не відповідає дійсности. Ковель по російській статистиці мав би числити 27.3% Москалів (!). Під ту рубрику підтягнуто всіх урядників, сурдутовців православної віри та весь залізничий персонал. Як відомо, Ковель є одним з головних залізничних узлів і на його дворці зайняті маси урядників і робітництва, які в 90% рекрутують ся з місцевого елементу. Урядників і робітників Українців було тут до 4000 і їх усіх затагнуто як Москалів*. А зрештою дрібна буржуазія, як всюди, так і тут „пнеть ся в пани“ і як розговірну мову подає „руску“, а не рідну. По моїм обчисленням на підставі певних даних ковельських Українців виходить, що Українці в Ковелі становили 35%, а Москалів не було більше ніж 5%, та й то самої бюрократії.

Ковельщина без города числила 233.791 мешк.: Українців 84.6%, Жидів 8.5%, Поляків 4.2%, Москалів 1.4%, інших

* Статистичні дані з 1911 р. волинського губернського земства. Користую ся книжкою п. з. „Календарь и записная книжка для корреспондентовъ статистическаго бюро Волынскаго губернскаго земства“. Житомир, 1913. Книжку зредували: К. Ващенко, Е. Квашевський і Малімонов. Цікава ще й тим, що автори радять селянству читати книжки по кооперації й господарству в українській мові.

** Тамже стор. 146—150.

* Поляки не могли тут по приписам дирекції південних залізниць перевищати 6% всього персоналу.

народностей 1·3%. Отже 15·4% неукраїнського елементу в цілій Ковельщині.

В 1911 р. було на 1000 мешканців 40 уродин, 21 смерти, 19 чистого приросту. — Беручи під увагу норму приросту, Ковельщина в 1915 р. перед австрійсько-німецькою окупацією числила 286.355 мешканців.

Тепер розгляньмо, як стоїть справа нині*: Всеї людности 73.357, Українців 42.776, Жидів 23.472, Поляків 7.109. В процентівім відношенню є: Українців 58·3%, Жидів 31·9%, Поляків 9·8%. Ковель має всіх мешканців 13.981: Жидів 13.206, Поляків 390, Українців 385. В процентівім відношенню: Жиди 94·5%, Поляки 2·8%, Українці 2·7%.

Перед самою евакуацією числив Ковель (приріст на 1000—16) 30.728 мешканців. Виїхало до Росії 16.747 душ, всі Москалі, більша частина Українців і Поляків — та найменший процент Жидів. Ціла Ковельщина під теперішню хвилю без города числить мешканців 59.376: Українців 42.391, Жидів 10.266, Поляків 6.719. В процентівім відношенню є: Українців 71·4%, Жидів 17·3%, Поляків 11·3%.

В порівнянню з передокупаційною статистикою процент Українців в окрузі без города спав о 13·2%, Поляків зріс о 7·1%, а Жидів о 9·8%.

З уступаючими російськими військами опустило Ковельщину 212.998 душ. В тім числі всі Москалі, 2/3 Українців, велика частина Поляків і Жидів із міст та містечок. Правда, цілу східну Ковельщину евакуовано, мала частина знаходиться під російськими військами, але те все може цифру 212.998 зменшити о 12.998 так, що, кругло кажучи, 200.000 Ковельців виїхало.

Причиною такої масової еміграції були в першій мірі подохання людности російськими козаками, дальше приклад попів (всі крім одного виїхали), що з амбони завзивали людність до утечі, обіцянки різних „опікунів“ селянського народу та гуртки галицьких утікачів, що тими землями мандрували на схід. Та й те, що зосталося, то завдяки скорому походови армії центральних держав, яка замкнула скоро дорогу мандрівки. В поодиноких селах зосталися були тільки старенькі дідуся та дєнеде заблукала ся загублена дитина. Аж з часом почала людність повертати до дому, всього в 1/4 частині.

Український інтелігентний елемент мав примус з боку уряду утікати. З самого Ковеля мусіли виїхати всі залізничники wraz з родинами, яким давали удержанне, всі професори, урядники, підприємці і т. д. Те саме було з польським елементом. Таких, котрі могли зостати ся, себто незалежних людей, було мало, але й їх під претекстом воєнної служби забирали. Зрештою ніхто так дуже не відмовляв ся виїздити, бо всякі оповідання „очевидців“ про „германські“ варварства могли навіть дуже здорово думаючи голову запаморочити. Про селянство яко півсвідомий елемент — годі й говорити, — тут у першій мірі відіграла ролю в таку заверюху властива психологія товпи.

Теперішня Ковельщина числить 209 місцевостей. З того знищених є 16, незамешкалих 13, а 5 пішло з димом. Разом відпадає 24 місцевости. Зостається 185, де можна подибати живу душу.

В цілій окрузі є: мушчин (від 14 літ в гору) 18.359, жінок 24.351, дітей 30.647.

Шкільництво перед окупацією стояло дуже низько.***) Грамотність в цілій окрузі wraz з городом виносила 13·2%.

* Користую ся військовою статистикою з 1916 р. Проценти й доповнення на підставі власних спостережень.

**) „Грамотность населения Волынской губернии“, стор. 150—152.

В самім Ковелі було 56% неграмотних, а по селах і містечках грамотність доходила всього до 10·6%.

Найбільше грамотних було серед чеських кольоністів 67·1% (їх було в Ковельщині 0·2%), найменше серед Українців, бо всього 8% грамотних. Москалів було грамотних 51·3%, Поляків 32%, Жидів 27·1%.

Стан шкільництва в 1912/13 шкільнім році був такий: 1) мужеська гімназія в Ковелі — учнів 503; 2) приватна жіноча гімназія д. Пирогової⁶⁾ в Ковелі — учнів 320; 3) дяківська школа в Матієві — учнів 320; 4) двокласова церковна школа в Сикуні — учнів 64.

Всіх шкіл різного типу по селах і містечках під управою міністерства просвіти було 40. З того: 5) 4 двокласових міського типу, де загалом побирали науку: а) 482 хлопців, б) 398 дівчат, разом 880 дітей; 6) дво- й однокласових початкових було 36, де вчило ся: а) 1579 хлопців, б) 559 дівчат, разом 2138 дітей; 7) число приватних шкіл було 19. З того 1 християнська, а 18 жидівських. У всіх побирали науку: а) 88 хлопців (Жиди), б) 54 дівчат (христ.), разом 142 дітей; 8) церковно-приходських шкіл в окрузі було 86. Побирали науку: а) 3868 хлопців, б) 623 дівчат, разом 4491 дітей; 9) під управою церкви були в окрузі: I) двокласова церковна школа — учнів 74, II) дві двокласівки сільського типу, де побирали науку: а) 197 хлопців, б) 33 дівчат, разом 230 учнів; 10) 12 домашніх приватних шкіл, де вчило ся: а) 250 хлопців, б) 25 дівчат, разом 275 учнів.

Загальне число всіх дітей, що побирали науку у всіх школах без різниці типу, було: а) 7305 хлопців, б) 2012 дівчат, разом 9317 учнів**).

По полам переважали хлопці, дівчата становили 21·6%.

Теперішній стан шкільництва дуже мізерний. Правда, порівнюючи стан шкільництва зперед кількох місяців і нині, слідно величезний поступ. В Ковельщині є всіх шкіл 27. З того: українських 17, польських 8, жидівських 2.

Більше число українських шкіл і всі польські повстали недавно. В окрузі є більше місцевостей, де школи підготовані, та з недостатці учительських сил не можна розпочати шкільної науки, українських підготовавчих буде 4, польських 10.

В українських школах побирає науку поверх 1200 дітей, з того хлопці становлять 57%, дівчата 43%. Про новопо-

⁶⁾ Жінка ковельського лікаря, уроженця Чернигівщини, свідомого Українця, що в останній час перед окупацією був посадняком міста.

**) „Списокъ учебныхъ заведеній Волынской губ. за 1912 годъ.“

Українська школа в Ковелі.

всталі польські й дві жидівські школи не можуть багато сказати, бо не маю близьких даних.

Мені ніяк не дивно, що місцевий селянин відпихав від себе чужу школу. Економічно жилося йому добре, в політичне життя мало втручався, а в школі бачив інтерес щойно останніми часами, коли зарібова еміграція навчила людність цінити шкільну науку. Доволі цікаве явище можна тепер зауважити.

В кождім селі, де є українська школа, а діти підвчилися дещо читати так, що можуть щось прочитати домашнім, людність відносить ся прихильно й школу підпомагає. Повстання школи з початку було їм байдужною справою, а тепер першої ваги. З села до села розходять ся поголоски про корисність навчання в тих школах і люде з поблизьких місцевостей, де є школи, допоминають ся безнастанно основання таких шкіл у себе.

Як що організація українських шкіл піде далі в таких темпах, як в останніх часах, як що ніхто не підложить під ногу колоди, а певний, що ті школи запустять глибоко свої коріння серед української людности, яка зостала ся, так, що евентуальне пізніше повстання яких будь чужих нам шкіл на нашій землі — знайде голосний і рішучий протест тоїж таки людности.

Удержання тих шкіл коштує нашу суспільність мало. Оплачуєть ся всього одну учительську силу, бо всі інші побирають плату з каси окружної команди. Стрільці-учителі не побирають ніякої плати.

Числа 17 українських, 8 польських, 2 жидівських шкіл на 185 заселених місцевостей Ковельщини рішучо замалі. Головно українські школи на 71·4% української людности не відповідають пропорції — 8 польських шкіл на 11·3% польського населення Ковельщини. Відповідні організатори, від яких залежить розвиток шкільництва, повинні показати, що народня освіта без ріжниць націй лежить їм дійсно на серці та що вони бачуть у школі не осередовище політичного життя, але розсадник просвіти серед населення.

Українське суспільство повинно пильнувати українського шкільництва на Волині, а керманічі української політики — не повинні занедбати ніякої нагоди, де можна-б висднати якісь будь полекші для розвитку шкільництва з боку рішачих чинників.

Про початки національно-кооперативного руху Ковельщини не можу багато сказати. Матеріалів удало ся призбирати небагато, але на підставі того, що призбирано, можна дечим цікавим поділити ся з ширшою громадою. Найбільше цінні інформації дали мені місцеві люде, що раніше працювали в кооперативах Ковельщини⁸⁾ та яким удало ся оминати примусову евакуацію.

Легальних українських політично-національних організацій в Ковельщині, як на цілій російській Україні, не було. Були тільки гуртки свідомих Українців, які нероз сходили ся тайно, щоб обговорити свої справи. Зате в останніх літах почав ся в Ковельщині економічно-кооперативний рух, що піс зі собою в парі й національну свідомість.

Гуртова справа на Полісю стара, як божий світ. Вже сама природа спонукує Поліщуків до того, що всяку роботу виконує він громадою-толокою. Чи то прийдець ся косовиця, чи складання сїна в стоги, чи перевіз його до дому, все те відбуваєть ся толокою. Але організувати ся в товариства на статутах почав Поліщук недавно, бо в другій половині першого десятиліття ХХ віку.

До організації в кооперативи причинив ся в першій мірі бурливий 1905 р. Правда, не було тут ніяких аграрних рухів, але все-таки, уживу вислову московського поета Пушкіна „— й полїська Україна глухо хвилювалася“... Відгомін подій 1905 р. в російській державі відбив ся і в Ковельщині. Прийшли часи виборів до першої Думи, селянство зрозуміло зміну свого становища в державі та, незадоволене

⁸⁾ Кажу працювали, бо всі кооперативи з приказу російського уряду евакуовано за Дніпро.

з режиму, чекало тільки хвилі чи радше гасла до організації.

Такий стан річи використали в першій мірі почаївські ченці, що мали змогу бути в безпосереднім контакті з широкими селянськими масами. Ті ченці кинули голосний клич: гуртувати ся в „Союз русского народа“, який за ціль поставив визволення населення з економічного висискування Жидів і польських великоземельних власників. Жидівський елемент не так дуже доскулював Ковельцям, але зате польські магнати давали ся таки добре в знаки. Всі ті магнати все та всюди виступали солідарно — одною лавою проти селянства.

Як відомо, в північній, північно-східній і північно-західній Ковельщині — землі під управу збіжа є мало. Тут населення займало ся більше випасом і годівлею худоби. Мешканці центра округи мандрували нероз 50—60 верстов в околиці багнистої Припяти, щоб придбати для худоби сїна. Тут робили вони гуртовно сінокоси за половину, а тимчасом вдома пан і за четвертину нерадо віддавав. Так напр. оповідають, що село Велика Глуша враз з доколичними селами роїло ся дітом від чужих людей.

В полудневій Ковельщині, яких 100—120 верстов від приток Припяти, селянин був примушений здати ся на ласку й неласку пана. В Турійщині, на південь Ковеля, віддавав граф-власник сінокоси за 4 копицю та й до того зобов'язував селянство до багатьох інших відробітків у своїх землях. Російське правительство брало тих панів в оборону. Нероз бувало трава гнила на пні на панських лугах, коли селянська худоба не мала що їсти. Дідичі невсе знаходили такі дешеві робочі руки на таких умовах праці. Тоді звичайно використовували положення Жиди, що за позички гроша селянам дупили порядні лихварський процент (Російський уряд карав лихварство). — Коли в останнім десятилітті виринула була думка осушити полїські болота, польські дідичі руками й ногами гальмували сей проєкт. Вони зрозуміли, що осушивши полїські болота, мешканці мали-б змогу вижити ся з власного поля, а дідичам не достало-б тоді дешевих робочих рук.

Розваживши вище сказане, не здивуємо ся, що почаївські гасла прийняли Ковельці дуже радо. Особливо в південній частині округи почали з'являти ся, немов гриби по дощі, споживчі крамниці, звані понами: „Союзні Лавки“. Але протягом другого року існування крамниць — виявили почаївські ченці цілковите банкруцтво. Їхні крамниці почали падати одна по другій. Причина сього наглого упадку була та, що Поліщук усе потрібне йому до життя видобував з землі чи скотарства, та й коли потреба було йому обміняти свій продукт за фабричний, робив він дорогою безпосереднього обміну. „Союзні Лавки“ не передбачили сього, — вони продавали продукти тільки за готівку, тому й не диво, що не могли вдержати конкуренції Жиди-крамаря, який звернув на се бачну увагу та вмів се гаразд використати. Другою причиною упадку було те, що управу спілок взяло в свої руки виключно попівство, а для самодіяльности широких селянських мас не було тут місця.

Кращою дорогою пішли кредитові товариства. Тут у першій мірі взяли ся до діла фахові люде, з агрономічною освітою, які саме ті кредитові кооперативи оперли на співділанню широких мас. Кредитові товариства появили ся з кінцем 1908 р. й за короткий час (до окупації) виказали неабияку економічну силу!

Першу кооперативу типу Райфайзена основано з кінцем 1908 р. в селі Нуйно — заходом вищого урядника державного банку Хроневича, який спонукав до сього місцевого попа. Рівночасно повстала такаж кооператива в селі Вулька Радопинська (на південь Ковеля) заходом попа, якого селяне в другім році існування усунули з проводу, а взяли діло в свої руки. І ось з початком січня 1913 р. бачимо в Ковельщині п'ять, а в 1915 р. п'ятнадцять кредитових стоваришень типу Райфайзена. (Вони були в отсих місцевостях: Ковель, Матіїв, Уховецьк, Любовень, Камінь-Каширський, Нуйно, Доротище, Мільці, Вільшана, Мельниця, Вулька Радопинська, Радопин, Ратно й ще двох місцевостях). Отже з початком 1915 р., як я сказав, було в Ковельщині 15 кредитових ко-

ператив. — 10 було в стадії розвитку, крім того існувала одна молочарська спілка для виробу масла, організовано шевську мануфактуру в Матієві, а також в стадії розвитку находилися дві промислово-продукційні кооперативи.

Всі ті товариства розвивалися напричуд гарно, — так, що, слідячи їх розвиток, міг би багато навчитися галицький Українець. Під рукою є у мене відомлення „першого ковельського позичкового товариства“.⁹⁾

Товариство основане 3 мая 1908 р. заходом місцевих Українців. Товариство обслуговувало виключно хліборобське населення Ковеля і 15 сіл з околиці. За 1914 р. мало товариство оборотового капіталу на суму 893.849.40 рублів. Чистий капітал товариства з днем 1 січня 1915 р. досягав 155.778.63 рублів. Була се чисто українська кооператива, як і всі інші в повіті.

Судячи по діяльності ковельського товариства, справа була на добрім шляху. Свої зайві гроші вкладало ковельське товариство в сусідніх повітах і у Володимир-Волинщині. По відомленню з 1914 р. мало ковельське товариство в сусідніх кооперативах вкладок на суму 55.562.58 рублів, отже $\frac{1}{3}$ часть всього капіталу. Як бачимо, темний Подішук дав собі раду зі злиднями, владав зайвий гріш там, де відчувалося його найбільшу потребу.

У великій мірі спричинило ту організацію ковельське земство. Побіч широкої агітації земського персоналу виходив на Волині земський орган на московській мові, де в формі діялогів лунало наше рідне слово. В тім органі знаходимо 4 імена авторів-дописувачів, що в кожній своїй статті уживали більше української ніж московської мови.

Так напр. 31 число за 1913 р. тієї часописі*) містить статю д. Денисенка під московським заголовком: „Объ обработкѣ почвы“ (для Подѣсья)**). В цілій тій статті є всього 47 московських і 1105 українських слів, писаних фонетичною правописю. Змістом стаття дуже цікава. Там у формі діялогів представлено наукову річ дуже популярним способом. Виложено там про царство бактерій в землі, про їх вплив на родючість землі і т. д. Подібної статті, як говорили мені фахові люди, не знайшли вони в двох річниках часописі „Господарська Часопись“.

До популяризації кооперативних ідей у великій мірі причинувала ся часопись „Український Агроном“, який видавало кийське кооперативне товариство та в спілці з ковельським земством розповсюджувало орган по окрузі.

В парі з тим економічним рухом ішов і національний. Земство й Українці-діячі звертали головну увагу на агітацію в Подішук, чого недостає в Галичині.

Помагаючи темному Подішуківі здобути собі освіту, може галицький Українець в децим, особливо у вище сказанім, навчити ся і від нього.

Скорпійон.

Росія та Румунія.***)

З усіх балканських народів і країв Румунія й Румунія найперше познайомили ся з царськими „визвольними“ заходами та найдовше відчували їх пригноблюючий тягар, що дуже гальмував їх національно-політичний розвиток у напрямі справжнього визволення й усамотійнення. Біля двох сот років царський вплив був рішачий у новочасній істо-

рії колишніх придунайських „господарств“ і систематично проволікав та зупиняв їх національне самоозначення та зєдинення. Причиною сього незвичайного впливу московської держави на долю Румунії були декотрі обставини історичного й географічного характеру, про які говоритимемо даліше.

Докладно з'ясувати розвиток російсько-румунських політичних відносин фактично вимагало б прагматичного огляду новочасної румунської історії від т. зв. ери „фанаріотів“, як називається звичайно вельми визискуючий і тяжкий режим царгородських Греків, котрих тодішній османський уряд уживав для господарування в європейських „окраїнах“ турецької держави. Назва „фанаріоти“ походить від назви грецького району в Царгороді — „Фанар“. В придунайських румунських князівствах „фанаріоти“ правили у XVIII ст. — аж до берлінського конгресу, яким полагоджено передостанній російсько-турецький конфлікт, під час котрого царизм дуже безоглядно й цинічно обдурих Румунію, про що писатимемо докладніше на кінці сього нарису.

Зрозуміло, що у програму сеї статті не входить такий систематичний історичний огляд. Як і в попередніх нарисах сеї низки статей про царську політику на Балкані та проти Туреччини загалом, ми обмежимо ся лише головними моментами, котрі одначе достаточо схарактеризують істоту царських „визвольних“ заходів щодо балканських Славян і православних християн.

Сим разом се тим можливіше, що про деякі події та епізоди, які відносять ся до російсько-румунських відносин, була вже мова загально й мимоходом у попередніх двох нарисах сього циклу, а саме у статтях: „Росія та Сербія“ та „Росія й Греція“. В них довело ся вже нам познайомити ся з головними подекуди воєнними й державними особами „визвольної“ царської політики на Балкані, котрим припала також провідна роля в історії російсько-румунських відносин.

Сеї нарис написано на основі румунських і російських історичних і публіцистичних джерел, головні з яких наведемо далі в контексті. Для можливо безстороннього з'ясування справи, яка нас цікавить, як і для докладнішого представлення її, нам дуже часто доведеть ся у сій статті давати слово російським та румунським авторам. Тому читач хай вибачить численні цитати в сїм нарисі. Безпосередністю та щирістю свого змісту вони часто-густо вимовніше освітлять справжні скриті мотиви та пружини російсько-румунських відносин ніж найдокладніші та найподрібніші публіцистичні коментарі до них.

На межі XVII та XVIII ст. скоїли ся події, які мали далекоюсяглий вплив і значіння в справі уложення політичних відносин у східній Європі та на т. зв. близькім сході, себто в перекладі на сучасну державно-політичну мову: поміж Туреччиною, Австрією та Росією з приводу Балкану загалом і придунайських країв зокрема.

Се насамперед занепад турецького впливу Туреччини в Європі або, конкретно кажучи, витурення її з панування по сій бік Дунаю, що стало ся головно заходом т. зв. протитурецької „Святої Ліги“ з Австрією на чолі (з участю Польщі, Венеції, а під кінець і московської держави). Відомо битва під Зентою (11. IX, 1697) була під сим оглядом початком кінця Туреччини яко всевітньої держави, яка своїм висуненням на захід сильно огороджувала центральну Європу. Карловицький мир (1699 р.) був дипломатичним підтвердженням сього занепаду османського світа на європейським ґрунті, позбавляючи блискучу Порту всіх її придунайських завойовань.

На утворення нової політичної ситуації на сході Європи ся подія мала величезне значіння. Румунський історик Ксенополь слушно тому зауважує, що „карловицький мир означає нову епоху в історії європейського Сходу загалом, а Румунії зокрема.“

Майже рівночасно з занепадом політичної могутності турецького півмісяця і зійшла зоря московського царизму.

⁹⁾ „Первое Ковельское Ссудо-Сберегательное Товарищество“. Ковель 1914 г. Стор. 1—16.

^{*} „Извѣстія волинскаго губернскаго земства“, №31, Житомир, 12 сентября 1913 г.

^{**} Тамже сторона 23—25, ту статю пересилаю на доказ Хв. Редакції.

^{***} У двох попередніх нарисах сього циклу статей про російсько-балканську „визвольну“ політику просимо справити увагу на друкарські помилки. А саме в нарисі: „Росія та Сербія“ (В. С. в. У. 1916. чч. 124, 125, 126): стор. 735, правий стовбець, 39 р. згори: має бути: московський і дол.; стор. 748 прав. стовб. 12 р. згори — в 1870 р. має бути у 1877 р.; ст. 749, прав. ст. 33 ряд. здоду — має бути — Велико Острово. Стор. 750, лівий стовб., 19 ряд. згори, зам. чисті... — має бути: дотепні; стор. 764, лів. стовб., 25 ряд. згори: зам. повстання — має бути: нового повстання.

В статі „Росія та Греція“ (В. С. в. У. 1917. чч. 133, 134, 135) просимо справити на стор. 39 прав. стовб. 34, 39, 40 рядки згори — зам. „гаратів“ (гаратаре) — має бути — баратів (баратаре). Стор. 54, прав. стовб., 25 р. здоду зам. Крім — має бути: Крета.

Завоюваннями Петра Великого на північному заході та півдні московська держава увійшла у круг першорядних європейських великодержав, стала ся російською імперією. Полтавська битва (1709 р.), якою закінчила ся великодержавна роля Швеції в Європі та яка поховала одну з найтрагічніших спроб визволення України з царського ярма, має у новітній східній історії та центральній історії ще більше значіння ніж попередній карловицький мир. Вона бо висунула Московщину на першорядний політичний чинник на європейському континенті, що задля агресивности й експанзивности царської політики мало потім дуже сумні наслідки для новочасного політичного розвитку, як східноєвропейських, так і балканських та кавказьких культурних народів. Державний розпад Польщі наприкінці XVIII стол. з одного боку причинив ся до зросту політичної сили царизму, з другого мав до значної міри за причину його войовничу заборчість. Відновлена Петром Великим московська держава звернула свої очі на опанування Чорного моря. Добрим політичним нюхом царизм заздалегідь вичув неминучий занепад і розпад османської держави й відразу записав ся у свого роду професіональні її грабарі. Підмінування та знищення Туреччини стало ся від часів Петра Великого головною точкою політичної програми царизму: мовляв, альфою й омегою його експанзивних мрій і прямивань. Росія признала себе найзаконнішим наслідником спадщини після турецького „живого мерця“. А що вона на Балкані та над Дунаєм складала ся головно з християнських душ, то „царь-миротворець“ свою протитурецьку політику вельми хитро та дотепно злучив та не менше цупко перевів з принадною й вельми гуманною думкою визволення з музультманського ярма — турецьких Славян і християн.

Серед таких обставин появило ся на світ Божий те прокляте „східне питання“, яке протягом XVIII та XIX ст. було невсихаючим джерелом нелише частих російсько-турецьких конфліктів, але постійно загрожувало спокою всієї Європи загалом, поки нарешті після недавньої балканської війни не причинило ся багато й до вибуху всесвітньої війни, що тепер лютує.

Згадані отей перевороту в історії східної Європи сильно відбили ся на зверхнім і внутрішнім положенню придунайських князівств — Молдавії та Волохії, з котрих згодом мала повстати пізнійше румунська держава. Се саме підчеркує вище наведена увага румунського історика Ксенополя з приводу карловицького миру. Бо в тім часі румунські бояри політично, а подекуди й національно були вже настільки освіджені, що: 1) добре бачили неминучий розпад політичної могутности та впливу свого турецького суверена, а тому 2) почали оглядати ся за закордонною помічю задля скинення з себе турецького ярма й образливого для румунської народної маси положення „раї“ (себто стада, бо так називали й панували правовірні Османи своїх християнських підданих). Тяжка епоха „фанаріотів“ в історії придунайських „господарств“ була вже лише темрявою ночі перед ранішнім сумраком. Одначе серед неї запалювали ся вже досвітні вогні нового дня: румунського національного відродження та визволення.

Але без посторонньої помочі в тодішніх політичних обставинах було тяжко, коли не неможливо загалом встати на власні ноги.

Отже психологічно зрозуміло, що румунські державно-політичні діячі насамперед шукали сього захисту та помочі у згаданій вище „Святої Лінії“, завданням якої було усунути політичний вплив Туреччини в Європі. Конкретно вони свої надії покладали на Австрію. (Тайні зносини волоського господаря Бринковяна з австрійським цісарем Леопольдом). Одначе ся спроба скінчила ся для Румунів без жадної користі або якого будь позитивного результату. На карловицьких переговорах не порушувано зовсім справи румунських „господарств“. Австрія, діставши від Туреччини Угорщину, Семигород по темешверський банат, далі Хорватію та частину Славонії, наразі зовсім заспокоїла ся та не мала охоти турбувати вельми обскубаной Порти з причини

придунайських князівств, а се тим більше, що в перспективі сама мала політичні проекти щодо них. Отже коли петрівська Росія виступила з виразною протитурецькою програмою, умовою якої було наперед переведення визволення турецьких християн, то зовсім зрозуміло, що серед сих останніх вона тим самим відразу здобула майже стихійне довіре та захоплення, яке вельми зросло після полтавської побіди Петра над Карлом XII. Саме після Полтави — знайомий вже нам волоський „господар“ Бринковяну (Brincoveanu), який, тайно пертрактуючи з Австрією, рівночасно дуже уважно стежив за перебігом північної московсько-шведської війни та за очевидно зростаючим політичним значінням царської держави й вислав до Петра Великого, „по грецькій вірі свояка та пануючого як найенергічнішої дисципліни“, спеціальну депутацію від румунських князівств та інших балканських християн з пропозицією помочі з боку Росії для них в боротьбі з Туреччиною.

Московський царь прийняв сю депутацію дуже чемно та дав їм отаку відповідь: „Продовження миру поміж Туреччиною та Росією не повинно нікого турбувати. Бо се одинокий спосіб перешкодити Туркам дати поміч шведському королеви, який знайшов захист в їх державі. Але як я змушу тільки шведського короля прийняти мир, знайдеть ся чимало обставин для розриву з Туреччиною, не кажучи вже про моє бажання визволити з отоманського ярма держави, котрі визнають мою віру. Се одно вже вистарчає і треба надіятися, що Бог допоможе моїм таким справедливим і скромним замірам“.*

Не треба казати, що ся принадна заява зробила могутне вражіння нелише на Румунів, але й на балканських християн загалом, котрі потім дістали ся на довгий час у вир царських визвольних спекуляцій. А Петро Великий завдяки їй став ся відразу дуже популярним на Балкані. Румуни почала його уважати за долею призначеного переможця Туреччини, а тому отже й природного оборонця. У Греції був поширений його портрет з підписом: „Царь Росії та Греків“.

Отакі були історичні обставини, серед яких Румуни з власного почину звязали ся з царизмом, з кігтів якого потім уже не могли так легко визволити ся.

Причиною того факту, що вони найперші з балканських християн та найдошкульнішим робом відчули на собі царське „визволення“, було передовсім географічне положення придунайських князівств на головній лінії московського „напору на схід“. Румунські „господарства“ були після карловицького миру розмірно найслабшою позицією Туреччини в Європі. Для Росії вони стали ся тому вихідною точкою та базою для протитурецьких операцій на Балкані. Звідси яко з осередка царизм поширював свій політичний вплив на Сербію та Грецію, а потім і Болгарію. Звідси він міг уважно стежити, коли треба гальмувати експанзивні плани Австрії щодо Балкану. Тому майже всі балканські експедиції Росії безпосередньо засягували румунські князівства, які на довший чи коротший час були шість разів окуповані. Про те, як під час них поводило ся румунській народній масі, буде мова далі.

Одним словом в історії російсько-балканських відносин Румунії та румунському народові припала вельми тяжка роля досвідного крїлика, на яким царизм дуже методично та систематично переводив свою „визвольну“ вівісекцію.

(Далі буде).

Н. В.

Огляд воєнних подій.**

Минулий тиждень зазначив ся на східнім і західнім фронті важними воєнними подіями: на сході зайняли німецькі й австрійські війська мостове укріплення під Тобо-

* Н. Борецькій—Бергфельдъ. Історія Румунії. С. П. Б. (у російській історичній збірці: Історія Європи по епохамъ и странамъ въ средніе вѣка и новое время) Спб. 1909, стр. 126.

** З технічних причин не увійшов огляд до попереднього числа.

лем, на заході зачали ся небувало завзяті бої в області Ара. Події на інших фронтах мали тільки підрядне значінне.

Переходячи до подрібнішого обговорення боїв на сході, треба зазначити, що сподіваний сильний наступ німецьких і австрійських сил, котрий увінчав ся здобуттем ними великого мостового укріплення під Тоболем на лівім березі Стоходу, являєть ся значним бойовим підприємством після довжезної перерви, в якій на загал панувала на сїм фронті тишина. Армія архикнязя Леопольда Баварського здобула при сій нагоді 150 скоропалів, кільканадцять гармат, масу военного матеріалу й забрала в полон 120 офіцерів і 9500 рядових. Замітна річ, що російський генеральний штаб признаєть ся в своїм офіційальнім звідомленню відкрито до поражки, при чім говорить навіть про цілковите знищення двох полків і важкі страти кількох дивізій. Се явне признание на кождий випадок знаменне. З стратегічного боку має зайнятте сього мостового укріплення своє значінне. Тоболь лежить 60 кілометрів на північний схід від Ковеля над болотнистим Стоходом, який тепер нелегко перейти. Через страту сього мостового укріплення відсунули ся Росіяне дещо на північний схід від Ковеля, а в руках німецьких і австрійських військ зостала ся вповні оборонна лінія Стоходу. На інших точках сього фронту приходило тільки до незначних боїв в місцях, де вже одна й друга сторона пробувала нераз щастя в наступах.

На карпатськїм фронті не зайшло нічого важного. Невеличкі відділи Росіян нападали в кількох місцях на австрійські лінії, одначе від не посунули ся вперед.

На румунських побоевищах панувала повна тишина.

В ороуженій Німцями області на заході панує жива бойова діяльність. Найновіші звідомлення німецького генерального штабу зазначають, що в області Ара ведуть ся незвичайно завзяті наступи переважаючих числом англійських і французьких військ. Частина німецьких ліній на просторі 20 кілометрів дістала ся вже в руки нападаючих. На інших частях бої ще непокінчені. Німецьке звідомлення признає відкрито, що сї бої нечувано криваві, ведуть ся всякими можливими засобами й тому Німці потерпіли дотепер значні втрати в людськїм матеріалі. До сєї пори Англіїцям не повело ся переломити зовсім фронту під Ара. Також на численних інших точках західного фронту приходило до більших або менших военных підприємств, та всі вони в порівнанню з величезними наступами під Ара мають тільки другорядне значінне. Не вгавала також діяльність літаків, яка зрештою на західнім фронті все була вельми оживлена. Про її розміри можемо мати поняття хочби з того, що там у погідних днях одна й друга сторона тратить нераз і по кількадесять літаків. Так напр. 7 квітня с. р. стратили Французи й Англіїці на однім тільки західнім фронті 44 літаків.

На італійськїм фронті було в минулім тижні доволі спокійно. Ледви в кількох місцях приходило до незначних стріч передових відділів і патруль та до боїв літаків.

З македонського фронту не наспіли ніякі вісти про більшє военні події. Тільки на східнім березі Вардару розбили болгарсько-німецькі війська англійський наступ.

З турецьких фронтів не наспіло багато вістей. Знаємо тільки, що Англіїці зближають ся до Єрусалиму, зайнявши по дорозі кілька місцевостей і велику полосу краю.

Як і треба було надіяти ся, Америка виновіла війну Німеччині. З сього приводу Австрія зірвала й собі дипломатичні зносини з Америкою. Новий противник осередніх держав важний тим, що він зовсім невичерпаний, має до розпорядимости величезну флоту, великі засоби збіжа, муніції, а передовсім золота. В короткїм часі має Америка виставити півмільонову армію.

I. H.

Вісти.

Київська губерньська рада обєднаних громадських організацій. На київських губерньських земських зборах дня 5 квітня (23 марта) на внесенне п. Олександра Степаненка, поставлене в імени групи кооператорів, постановлено утворити губерньську раду обєднаних громадських організацій, яка з своєї сторони вибере виконавчий орган. Склад сєї губерньської ради уложено такий: 12 представників від губерньського земського зібрання, 2 представники від губ. земської управи, 5 від губ. кооперативної ради, 5 від ради робітничих салдатських і офіцерських депутатів, 24 від повітових селяньських організацій, 12 від повітових кооперативних зїздів, 15 від українських організацій, 5 від міської ради, 2 від польських організацій, 12 від Жидів, 2 від духовенства, 3 від земських служащих, 3 від комітету південно-західного фронту, загально-російського земського союзу й по одному представникови судових установ, губерньського комітету земського союзу жіночих громадських організацій і ради приєднаних адвокатів.

Центральний Україньський Кооперативний Комітет. „Кіевская Мысль“ з 22 марта доносить: У Київї утворив ся Центральний Україньський Кооперативний Комітет. На засіданню Ради Комітету 6(19) марта намічено плян ближшої діяльності Комітету. Постановлено звернути ся до всіх кооперативних союзів і до поодиноких кооперативів, а також до інструкторів і інших працівників кооперації з запрошеннем організувати місцеві кооперативні комітети. Для обговорення загального пляну діяльності комітетів по цілій Україні, для розв'язання багатьох чергових питань з життя сіл і кооперативів Рада постановила скликати нараду представників усіх українських кооперативних союзів на 25 й 26 марта ст. ст. Признано необхідним почати виданне щоденної кооперативної соціально-політичної часописі, яка могла б бути органом Комітету та висвітлювати завдання і потреби теперішнього села. Постановлено назвати часопись „Народна Воля“. Її ціна має бути дешевою. Засоби на виданне галяють дістати від кооперативних союзів і стоваришень. Признано необхідним жадати представництва Комітету в Раді громадських організацій, в губерньських земських зборах і губерньськїм харчовім комітеті.

Головна Україньська Студентська Рада. 8 марта ст. ст. відбуло ся засіданне „Головної Україньської Студентської Ради“. Постановлено прикликати до Київя всіх відеутних товаришів, а також помагати в повороті до рідного краю українським емігрантам. Вислухано інформації представників у коаліційній радї й інших організаціях. Сконстатовано факт солідарности та спочуття Українцям. Рішено взяти живу участь у маніфестаціях, що мали відбутти ся 10 марта. Навязати тісні зносини з робітниками, салдатами й учениками середніх шкіл. 8 марта відбули ся загальні збори: „Громади на жіночих курсах“, „Громади на політехнічнім інституті“ і „Центральної Ради“.

Україньська мова в школах російської України. Завдяки одному з своїх інформаторів знад російської границі подало „Діло“ кілька найновіших вісток про українську справу в Росії за „Кіевск-ою Мыслью“ ч. 81 з 5 квітня (23 марта). Згадане число київської часописи принесло статю Володимира Науменка п. з. „Націоналізація школи въ Украинѣ“. Статя, написана з приводу розпорядку нового міністра просвіти Мануїлова про українську мову в школах російської України, починаєть ся так: „Після двовікової несправедливости приємно було прочитати в офіційальних розпорядках тимчасового правительства рядки про міри щодо народної просвіти в місцевостях з українським населеннем. (Само собою розумієть ся, що сї міри треба уважати за тимчасові, бо утворити повну, гармонійно збудовану схему просвітного механізму на Україні після вікових лихоліть, які вона пережила, не так легко й просто. В сїм випадку важне те, що нове міністерство признало основний принцип: в місцевостях з українським населеннем не може бути в переслі-

дуванню й погорді українська мова, як се було досі, а навпаки вона повинна зайняти почесне місце в школі для кращого осягнення педагогічних задач і для розвитку тої виховуючої основи в дітях і молодцях, яка опирається на розумній любові свого рідного й на признанню та пошані добрих сторін своєї національної істоти“.

З дальших виводів статі Науменка можна установити головні точки того розпорядку міністра просвіти Мануїлова, з приводу якого написана стаття. А саме сей розпорядок постановляє:

1. в народніх школах заводиться наука в українській мові при забезпеченню прав національних меншостей; московська мова є обов'язковим предметом від другого року науки;

2. в учительських семінаріях і інститутах України заводиться наука української мови, літератури, історії й географії;

3. у вищих наукових заведеннях заводиться кафедри української мови, літератури, історії та права.

В дальших своїх виводах Науменко вказує на те, що розпорядок міністерства нічого не згадує про середню школу, й домагається як тимчасової міри, щоб у середній школі заведено факультативно науку української мови й обов'язково науку української літератури, історії й географії. Далі читаємо: „Хоч серед мір міністерства не сказано ані слова про свободу приватної ініціативи в справі українських шкіл аж до вищих включно, то се розуміється само собою, отже скрізь по Україні в міру потреби можуть повставати українські низші, середні й вищі школи, чи по ініціативі окремих осіб і товариств, чи по ініціативі міських рад і земських інституцій“. Свою статтю Науменко кінчить: „Отже гаслами хвилі в будові шкільництва на Україні нехай поки-що будуть: 1. Признання права для української мови займати в школах почесне місце, а не бути чимсь переслідуваним, погорджуваним або тільки толерованим. 2. Признання української мови в народній школі викладовою мовою, а в середній, вищій і спеціально учительській школі предметом науки, при чім для останньої обов'язковим, а для двох перших факультативним. 3. Допущення як найширшої ініціативи в справі будови національної української школи всіх типів“.

Вкінці треба зазначити, що в статі кілька разів підноситься ся з натиском, що се тимчасові міри та що постійні форми шкільництва на Україні можуть бути установлені тільки по заведенню автономії України. Напр. з приводу заведення обов'язкового предмету науки московської мови в народній школі автор, признаючи потребу такої міри, додає: „Межі знання московської мови, як щодо скількості, так і щодо якості можна означити тільки після точного установлення форми автономності України та її федеративного зв'язку з іншими частинами“. Значить, автономія України є політичним гаслом дня, підношеним при кожній нагоді.

Українці в київській городській Думі. Те саме число „Кієвск-ої Мысли“ доносить: „Київська міська дума на засіданню 21 (ст. ст.) марта, вислухавши заяву зєдинених українських організацій, які домагаються ся, щоб в склад думи прийнято представників українського народу, рішила одноголосно прийняти в склад думи проф. Михайла Грушевського, Івана Степенка, лікаря Антоновича й робітника Тертичного“.

Величні українські маніфестації в Києві за незалежністю України. З Стокгольму доносять до „Now-oї Reform-i“: Дня 25 й 27 марта відбули ся в Києві великі народні маніфестації під гаслом незалежності України. Коло 40 тисяч людей, в тім численні українські організації, зібрало ся на вулицях. Редактор Романенко виголосив промову: „Тепер — говорив він — настав час, коли український народ може здійснити свої старі мрії, які голубив від століть. Люде, що стоять тепер на чолі Росії, як от Мілюков і князь Трубецькой, завжди висловлювали ся за самоозначенням України.

Сьогодні треба змусити представників уряду сповнити його давнійші приречення. Колиб уряд ухилив ся від сповнення справедливих жадань українського народу, наш народ муєв би власною силою здобути своє право.“ Український рух добре zorganizований. Правдоподібно незабаром повстане тимчасовий виконавчий комітет.

Київські комісари для шкільних справ. „Кієвская Мысль“ з дня 28 марта ч. 74 містить таку замітку: „На вчорашнім засіданню Виконавчого Комітету вислухано заяву комісара шкільних справ В. Науменка, що він відмовляється від поручених йому обов'язків. Для того комітет постановив тимчасово поручити виконування обов'язків комісара від шкільництва проф. Чирієву й Іванови Степенкови. Наказано їм позабирати у вищих наукових закладах секретну переписку й долучити її до архіву жандармської управи“.

Українські маніфестації. „Кієвская Мысль“ з дня 28 марта ч. 74 подає широку програму маніфестації населення міста Києва в пам'ять свободи, призначеної на день 29 марта, а на іншій місці подає таку замітку: „Центральна Українська Рада подає до відома всіх Українців, котрі візьмуть участь у загальній маніфестації дня 29 марта, що збірним місцем для Українців призначено площу коло Володимирського собору о 9-ій год. рано. Одночасно Центральна Українська Рада оповіщує, що окрема українська маніфестація в Києві відбудеть ся дня 1 квітня.“

Українські артисти. Відбуло ся перше свободне зібрання діячів українського театру міста Києва. Обговорювало ся питання про скликання зїзду делегатів від артистів українських труп для організації професіонального союзу всіх діячів української сцени. Між иншим прийнято пропозицію вислати до тимчасового правительства привітну телеграму. Місце й час зїзду будуть подані пізніше в порозумінню з провінціалними трупами. Вибрано виконавче бюро.

Скріплене новими членами київської губернской управи. На однім засіданню губерньско-земського зібрання на предложення представника групи обєднаних кооперативів Барановського збільшено склад земської управи новими членами від селяньского населення губернії, від робітників, від кооперативів, від третього елементу й від польських організацій. Явним голосуванням на сих нових членів вибрано отсих осіб: Г. Сидоренка, В. Прокоповича, Н. Пожарського, А. Сербиненка та И. Волошиновского. (Всі з виїмкою Волошиновского Українці. Волошиновский є Поляком, що видавав українську газету п. з. „Світова Зірниця“).

Київське духовенство й Центральна Українська Рада. „Кієвская Мысль“ з 25 марта ч. 71 доносить, що до Центральної Української Ради вплинуло від місцевого духовенства письмо такого змісту: „Православне духовенство міста Києва на своїх зборах дня 20 марта під проводом преосвящ. Никодима, чигиринського єпископа, вибрало від себе на представників до Центральної Української Ради таких осіб: протоєрея Н. Шараєвського, свящ. А. Ходзїцького, Г. Чернявського“. Сю заяву відчитано на засіданню Центральної Української Ради, яка привитала прибувших на засідання свящ. Ходзїцького й Чернявського та запросила їх відразу взяти участь у працях Ради.

Ріжні українські організації. Таж газета (з 25 марта) подає такі новинки про ріжні українські організації: Засідання Товариства розповсюдження шкільної освіти на Україні відбудеть ся сьогодні о 7-ій год. увечері в Українськїм Науковім Товаристві, Вел. Підвальна, ч. 36. Просять на засіданне всіх, хто спочуває ідеї товариства. В понеділок 26 марта о 12 год. в пол. відбудуть ся загальні збори громади на вищих жіночих курсах в 17 аудиторії. Тамже щоденно від 5—7 год. увечері читають ся реферати по українськїм питанням. Засідання Головної Української Студентської Ради тимчасово відбувають ся в будинку київського комерційного інститута. Щоденно прибувають делегати з провінціалних міст і одержують ся привітні телеграми. Кореспонденцію просять надсилати до Української Книгарні на Безаківській ул. ч. 8. Сьогодні ждуть повороту до Києва проф. Михайла

Грушевського. Група урядників комітету південно-західного фронту загально-російського земського союзу, відчуваючи потребу в організації українських сил серед служущих комітету, просить усіх Українців у всіх відділах, під-відділах, організаціях і майстернях зібрати ся в юридичним підвідділі на Вел. Володимирській ч. 19 на день 25 марта о 7-ій год. увеч. для вибору делегата до Центральної Української Ради. Від Краєвого педагогічного Товариства до ради об'єднаних громадських організацій вибрано відпоручником В. Науменка.

Трійка: Флоринский, Нікольский, Щоголів. Виконавчий комітет признав необхідним видалити зі складу воєнної цензури урядників цивільної інституції, панів Флоринского, Нікольского та Щоголева.

Домагання харківських Українців. „Кієвлянинъ“ в ч. 73 з дня 27 марта в телеграмі в Харкова подає між иншим, що збори Українців висловили ся за скликанням установчих зборів для запровадження демократичної республіки, за автономією України, за заведенням у народніх школах і судах української мови та за видаванням радою робітничих депутатів часописи на українській мові.

3 Полтави. „Биржев-им Відомост-ям“ з 23 марта телеграфують з Полтави: „Сьогодні стара Полтавщина вричисто придучила ся до загального святкування великого відродження Росії, припинивши зайняття, замкнувши крамниці, інституції, підприємства. Радісно схвилюваний народ уладив грандіозний мітинг, розлив ся по вулицях безмежною рікою, заповняючи колиску України побідними піснями, трубними згуками військової оркестри. В мітингу взяв участь почесний горожанин Полтави, автор сліпого музики „Нині прозрішого“, сивоголовий Короленко, що скромно слухав усіх промовців, зливши ся з народом.“

Українська маніфестація в Петрограді. Про українську маніфестацію в Петрограді в неділю 25 марта н. ст. можна ось що ближше сказати на підставі оповістки в „Дні“ з 24 (11) марта: Саме того дня відбула ся о 1 год. панахида по Тарасови Шевченкови, а після панахиди національний похід до Державної Думи. До участі в панахиді й поході запрошували такі українські організації Петрограду: Товариство ім. Шевченка, Українське Літературно-Художнє Товариство, Добродійне Товариство, Український Клуб „Громада“, Товариство Українських Поступовців, Українська Соціал-Демократична Робітничка Партія, Український Революційний Комітет. — Московська газета „Утро Росіи“ з 27 марта доносить: „25 марта в Петрограді відбула ся величезна українська маніфестація. Ранком на Казанській соборній площі відправлено панахиду по Шевченкови при участі великих мас народу. Протоєрей Орнацький сказав слово про здійснення ідеалів поета-мученика за народню волю. Виголошено багато промов. Потому багатотисячний натовп з оркестрою, з співом маршейськи та прапорами посунав ся до Таврійської палати, де маніфестанти витав представник виконавчого комітету Ради робітничих депутатів Соколов і сказав, що комітет признає жадання української демократії та що разом з нею буде бороти ся за здійснення ідеалів федеративної республіки. Увечері відбули ся великі українські збори.“

3 Прокурова. Дня 8 квітня (в квітну неділю) мав відбути ся в Прокурові окружний український зїзд з широкою програмою.

Поверот з Сибіру думських депутатів Українців. Серед соціалдемократичних депутатів другої Думи, засуджених після розгону Думи на каторгу й вічне заслання на Сибір, було також кілька українських соціалдемократів, у тім числі засуджений на 4 роки каторги інженер Іван Кирієнко (член Головного Комітету Української Соц.-Дем. Спільки), народні учителі М. Вовчинський і Хведорів (обидва з Київщини) й інші. Також і серед засланих на Сибір на початку війни за агітацію проти війни с.-д. депутатів четвертої Думи був відомий депутат від катеринославських робітників Петровський, який нераз виступав у Думі

з промовами в оборону національних прав українського народу. Тепер вкупі з иншими політичними засланнями й сі мученики за волю нашого народу повернули або в дорозі до краю. Широ вітаємо й ми визволених борців!

Група полонених офіцерів Українців табору Терезієнштадт в Австрії пересилає через Союз визволення України петицію до революційного правительства в Росії такого змісту: „До народніх представників Вільної Росії. Ми, полонені офіцери Українці табору Терезієнштадт в Австрії, з глибокою і щирою подякою засилаємо свій привіт борцям проти царського деспотизму та за здобуту ними свободу усім народностям Росії. Ми сумуємо, що позбавлені спроби стати в ряди славних борців против історичного вирога-царизму, та віримо в дальший поступ сього успіху, віримо в перетворенне самодержавної Росії у велику російську федеративну республіку, в якій і український народ ціла українська земля дістане запорученне повної самоуправи“ (12 підписів).

Полонені Українці табору Дунасердагель на Угорщині пересилають через Союз визволення України петицію до революційного правительства в Росії, такого самого змісту, як петиція полонених табору Фрайштадт, видрукована в ч. 14 (144) „Вістника“. Під петицією є 336 підписів.

Полонені в инших таборах і на робітничих командах можуть приєднувати ся до тих петицій і надсилати свої підписи на адресу: Ukrainische Kriegsgefangenenorganisation in Freistadt, Ober-Osterreich, або на адресу: Bund zur Befreiung der Ukraina, Wien, VIII, Josefstädterstraße 79 T. 19.

Полонені Росіяне табору Дунасердагель на Угорщині пересилають через Союз визволення України привіт до революційного правительства в Росії такого змісту: „Пролетарі усіх країн, єднайте ся! До нового правительства! Почувши, що рвуть ся ланцюги, якими сковував царизм товаришів борців за демократизм і що в ряди борців за демократизм і за наше нове краще будуче життє стали й наші брати салдати, ми, російські полонені табору Дунасердагель, заявляємо новому правительству готовість стати в ряди своїх братів салдатів у боротьбі проти старого правительства та його насильств і злочинів. Пересилаємо всім соціалістичним фракціям свої почуття признання і бажання кращої будуччини. Хай процвітає на радість синам російської держави демократизм. Хай борці за свободу-салдати на волі об'єднують ся в думках з своїми братами салдатами в полоні. Хай живе всенародня установча рада! Хай живе демократична республіка! Геть з капіталізмом! Хай живе соціалізм!“ Дня 9/IV 1917. Підписи 167 полонених.

Як полонені табору Дунасердагель підписували петицію до нового правительства Росії. 8 квітня 1917 р. Тихо та спокійно пропливає весняне сонце над табором Дунасердагель і своїм теплим, м'яким промінням зогріває зубожені душі полонених. 6 година увечері. В українськїм 16 бараці проста сільська музика заграла наші рідні, всім зрозумілі українські танці: гопака, метелиці і ин. На сі щирі, близькі серцю згуки музики в 16 бараці потекли зі всіх кінців табору наші полонені й через якої пів години барак майже був повний. Розпочали ся вечерниці. Попереду товариш П. прочитав невеликий реферат про Волинь, потому хор заспівав українські пісні, а далі пішли деклямації. Після деклямації товариш Б. прочитав дещо про сучасні революційні події в Росії, як стрінули полонені сю дорогу для нас звістку в инших таборах і як підписували петицію до нового правительства полонені в таборі Ф. Се читанне крок за кроком освітлювало в очах полонених сучасні події, підіймало дух і бажанне прилучити ся до тих товаришів, що жертвою впали в борні за кращу долю цілого народу. А після його заклику підписувати петицію до нового правительства Росії встав другий товариш, соціалдемократ П., і короткою, та палкою промовою всіх зворушив до сліз. Він сказав: „Товариші! ми, котрі нашими катами скалічені навіки й тілом і душею, не можемо не прилучити ся до тих борців, що своєю благородною кровю обагрили ву-

лиці Петербурга, Москви, Харкова, Одеси й ин. міст, ми повинні підписати ся слізми та кровю за нас і за наших дітей, щоб піддержати тих героїв у їх дальшій боротьбі з нашими ворогами. Честь і слава борцям з народу! Вічна пам'ять полагшим героям в сі рокові хвилини! А нашим гнобителям, катам і цареві Миколі тричі анахтема! "Неначе страшенна буря, неначе громи посипали ся гучні оплески й видерте з самої глибини душі, грізне та могутнє без кінця ура потрясло цілим бараком. В сю хвилину виступали слюзи на очах, мороз ішов поза шкуру, волос ставав дубом. Здаєть ся, ні скоропали, ні сорокдвоцентиметрові гармати, ні міни, ніщо не ветояло-б проти сеї страшенної могутньої стихії. Мабуть Микола II не чув такого щирого, від самої душі, й палкого ура, коли сів на трон, яке він почув, коли повалив ся з нього. Хвала, хвала й честь народови, що в нїм ще не погасла та остання благородна іскра, ся іскра розуміння своєї людської вартости й гідности. Після промов пішли підписи й народ розійшов ся по бараках. П. П.

Серед полонених. З численних листів полонених, що надходять що дня до Союзу, видко одно: що політична боротьба поміж чорною сотнею в полонї та прихильниками поступової думки сильно загострила ся з вибухом революції. Коли на початку війни проти самодержавя чорної сотні над думками полонених мали сміливість виступити одні лишень Українці, розворушуючи сим помалу до культурно-політичного життя і представників інших націй в полонї, то тепер вплив тих, хто записував „неблагонадійних“, в тім числі на першім місці „мазепинців“, щоб представити їх потім російському начальству, сильно упав. Але-ж далеко не скрізь мерзота царизму опустила голову. З багатьох робітничих команд, а також деяких таборів нам пишуть наші земляки, що наші вороги далі не заспокоюють ся і продовжують свою отруйну діяльність: — залякують малосвідомих, неграмотних оповідають, що то Українці вигадали революцію, що будім-то царь далі благополучно царствує, що все те, що оповідають про революцію, брехня. Але й серед маси полонених, яких всякі приїзди з Росії сестри „Романови“ настроявали на царсько-патріотичний лад і які собі уявляли, що в Росії нічого не змінило ся за два роки, вістки про вибух революції не зразу знайшли віру. У Фюме напр. повірили тому зразу лишень Українці, в той час, коли навіть інтелігенти-Москалі докоряли Українцям, що вони брешуть. В цілім ряді місцевостей Українці, які від початку закликали готовити ся до революції після повороту до дому, стали тепер героями в очах інших полонених і відразу сильно зросло довіре до них.

В деяких таборах, напр. Мархтрєнк, де давно зібрало ся було доволі соціалдемократичних елементів, сі елементи зразу взяли гору над „монархістами“. В інших таборах треба ще покласти доволі роботи, щоб знищити прихильників старого ладу. В таборі Дунасердагель на Угорщині, де російської чорної сотні доволі багато, вступили у взаємне порозумінне численна там організація полонених-Українців з організацією російських соціалдемократів у цілях побороення спільними силами злочинної контрреволюційної пропаганди чорної сотні і російських „герой-патріотів“. Першим виступом, в яким обидві організації себе взаємно піддержали, се два накази, які вище друкуємо в сім числі.

Крім окремих місцевостей, де в революцію ще не вірять, полонені загалом прихильно віднесли ся до думки висилки н а к а з у революційному правительству. Що дня до Фрайштадту надходять нові підписані накази. Незабаром вже Союз перешле наказ до Петрограду.

Поклик полоненого Українця до своїх товаришів. Товариші! Великі події переживали ми й переживаємо. Широке поле праці відкрило ся перед нами. Наш святий обовязок йти вірним і правдивим шляхом до освіти та до свободи нашого народу. Третій рік, як я в полонї. Багато дечого я пережив і перебачив і можу сказати, що дечого навчив ся декого навчив, завдяки С. В. У. Праця С. В. У. по табо-

рах заслугує на вдячність. Хай продовжує С. В. У. ту щирю працю аж до нашого повороту з полону. Ся праця не пропала й не пропаде.

Наш шлях такий: ми мусимо визволити ся зпід московського панування. Ми мусимо мати свою державу; в яким правліннєм, то буде залежати від нас. Свідомі одиниці повинні вести свій народ сим вірним і правдивим шляхом, повинні запалити всіх любовю до рідного краю.

Часописями, театром, читаннєм книжок, викладами з історії, лекціями про кооперацію і ин., треба вплинути на масу, котра ще й досі спить. Перше всего розбудити селянство, котре бажає світу, бажає правди. Найболючіше питання селянина земельне, без землі селянин не може жити, як риба без води.

Той, що був свідомим до війни, і той, що освідомив ся в полонї, кожен повинен взяти ся до щирої праці. Незабаром повернемо в рідну Україну й перед нами відкриєть ся поле праці. Будемо-ж працювати задля рідного краю, не покладаючи рук, не звертаючи уваги ні на які перешкоди, „ібо жатвы много, а дѣятелей мало“.

Ів. Б—ий.

З листів полонених. Щиро дякую Вам за газету „Вістник“. Стільки вдоволення я одержав від Вас, що не знаю, як Вам подякувати. Ті пісні, що я чув, коли був малим, як діди співали, коли горілку пили, отєї: Ой, не шуми, луже, Завистали козаченьки й про Катрю, що московським панам землю подарувала, й ще багато інших, але я не знав, про що ті пісні кажуть і що то таке російська Україна. Я чув від старих людей, що ми Українці, та як був у Росії страйк 1906 р., всі проклямації були на українській мові й дещо ворухило ся на Україні. Сам я лопман Дніпровських порогів. Тепер по приїзді до Росії я багато дечого оповім і всі книжки привезу до дому. Дякую Вам, красно дякую за Ваш подарок-газету „Вістник“. Зостаю ся прихильним до Вас полонений (Підпис).

— Прошу Вас дуже щиро, висилайте мені часопись Вістник Союзу визволення України. Я просив Вас вислати мені один пробний номер. А Ви такі добрі, що вислали мені аж 9 номерів. Дуже щиро благаю Вас, висилайте мені часопись Вістник. Воно дуже радісно, коли читаєш часопись на своїй рідній мові; як її читаєш на своїй рідній мові, думкою буваєш вдома, там на своїй рідній Україні. Вона так мені нагадує широкі степи й високі могили, яких на нашім степу є більш ніж 20. Вийдеш у степ і дивиш ся: ось три могили з високим хрестом. Хто той хрест поставив? Та й дід мені казав, що не знає. А он розкопана могила, котру прокляті Москалі розкопали на четверо й нічогосінько не вийшло крім кісток і один чи два списи (се мені дід казав). Ще раз щиро прохаю Вас, Шановний Добродію, висилайте мені часопись Вістник, поки я в Австрії у неволі, то може-б дечого навчив ся (Підпис)!

— До Хвальної Редакції. Я прочитав у часописі „Рускій Вѣстник“, котра виходить у Берліні, що в нашім славнім Київі в часі маніфестації народ скинув статую Столипіна. Я дуже радий, що се трапило ся. Та сього ще мало. Ми тепер повинні нетільки скинути статую, а повинні навіть вивалити оті тяжкі стопудові підвалини сірого каменя, котрі на моїх очах закладали й котрі при закладі придавили одного робітника, здаєть ся, на смерть. Ну, та нічого!... Бо то ставили пам'ятник Столипінови, творцеви чорної сотні, дубинників, чорних духів, котрі розбивали в Київі все, що немосковське. Розбивали книгарні, редакції, навіть клуб „Родина“ були розбили. І нетільки українське все розбивали, але й жидівське та польське. Так не місце його пам'ятникови стояти тепер у столиці України! Нехай забірають в Москву нетільки статую, а навіть і його кістки, бо не пристало йому лежати на Вкраїні на цвинтарі святої Лаври. А те місце, де стояв пам'ятник Столипіна, треба посвятити й поставити там могутній пам'ятник землякови, славному генїєви, пророкови, борцеви за волю, Тарасови Шевченкови, по проекту славного скульптора Михайла Гаврилка. Бо вже настав час, щоб його пророкування здій-

силось: „розкують ся незабаром заковані люде!“ Хай живе вільна незалежна Україна! Полонений *Кляйнин А. Г.*

— Високоповажана Редакціє! На Вашу просьбу прислати з таборів і команд вістки, як полонені прийняли вісти про вибух революції в Росії, доносимо, що команда, до якої я зачисляю ся, прийняла вістку про вибух революції в Росії з найбільшою радістю. Щиро вітаєм російських революціонерів і хочем їм помагати, чим можемо. Команда числить 12 людей, з них є: нас 3 Українці, 1 з Бесарабії Болгарин, 1 Чуваш, а інші 7 Москалі; один із них часто ділить ся зі мною думками завдяки Вашим книжкам, котрі я одержав весною і літом м. р. Сими книжками зацікавив я сього Москаля українською справою, а інші Москалі до всього байдужі, бо за картами світа не бачуть. Постом (вахман) у нас є жовнір з Галичини, також Українець, одержав Ваш „Вістник“. Також завдяки Вашим книжкам сей Галичанин, спольщений Українець, пізнав себе, хто він є; його захопили Ваші книжки учити ся, читати (*Підпис*).

— Не так давно нам випадково вдало ся освідомитись з вашим журналом „Вістник Союзу визволення України“, з котрого ми дізнали ся, що існує організація, цілю котрої є об'єднання усіх областей, де мешкають Українці, в самостійний свободний народ (державу). Ми як рідні діти України не можемо безучасно віднести ся до сього й, маючи погляди зі всім однакові з програмою С. В. У., маєм палке бажання прикласти всі наші сили, все наше знання й уміння для користи нашого рідного українського народу та для процвітання будучої свободної України. Усі ми по званню народні учителі; в теперішній час працюєм в південнім Тиролі (наша партія призначена до табору полонених Кляйнінхен). Обстава й умови нашого життя зовсім не дають нам можливости не тільки працювати у вище вказанім напрямі, а навіть піддержувати своє інтелектуальне обличчя. На днях від одної свідомої людини ми довідали ся, що в таборі полонених Фрайштадт зібрані люде інтелігентних професій, котрі стали гуртом в Союзі визволення України та вже працюють для просвіти темних полонених Українців, що мешкають в тім таборі.

Маєм надію, що при таких обставинах життя і при такій організації культурної роботи, які є в таборі Фрайштадт, ми могли б принести хочби й малу, а все-таки більшу користь ніж при виконенню тяжких фізичних робіт, для виконення котрих наші фізичні сили не завше бувають придатні.

Таким робом ми, маленький гурток, обертаємо ся до Вашої Шановної Корпорації з великим проханням — дати нам можливість працювати по мірі наших сил, знання й уміння для користи наших темних братів полонених Українців. Чекаєм хуткої вісточки. Шлемо Вам щирі привітання (*Підписи*).

Як я прийняв вістку про революцію в Росії. Як Українець я діставав часописи з табору в Фрайштадті. Коли я одержав часопис з 4 марта (ст. ст.) і прочитав, що в Росії заарештовано царя-кровопійця Миколу II та його міністрів, з котрими він разом пив людську кров, я не знав, де нахожду ся, на небі, чи на землі. Я такий був веселий, що з радощів не знав, що робити. В неділю ціліснійкий день співав: „Ще не вмерла Україна“ і „Не пора, не пора, не пора Москалеви й Ляхови служити“. Ще й спати лягав, а співав сі дві пісні. Так весело було. Я давно вже хотів, щоб к чорту послати того кривавого царя Миколу, а тепер так і зробило ся. Він все кричав з своїми понами, що буде пити кров до останнього. Ще мало напив ся за 22 роки. Тепер нехай не смолу. Бо кров виходить боком. Тепер треба здобути самостійну Україну. Се вже, як повернемо по війні до дому. Не треба надовго відкладати, але, як приїдемо до дому, то і взяти ся всім за самостійність України. Хочу я записати ся в Союз визволення України, але не знаю, до кого треба звернути ся. Як що Ви знаєте, порадьте, куди я можу написати. Хай живе Україна! Бувайте здорові! Українець Т. В.

Відношення соціалістичних партій Росії до війни. „Биржевія Вѣдомости“ з 23 марта пишуть: У справах моменту дві групи соціал-демократів, большевики та меншевики, стоять на цілком протилежних точках погляду. В другім числі робочої газети московський делегат Пумпянський переказує гасла московських большевиків та меншевиків. У відношенню до війни большевики стоять на засаді: „Геть з війною за всяку ціну, при всяких обставинах!“ Супроти тимчасового правительства вони пропагують безупинну боротьбу. В 3-ім числі газети „Правда“, органі большевиків, говорить ся: „Ми ненавидимо кожний деспотизм. Ми ненавидимо деспотизм Вільгельмів і Бріанів, Лойд Джоржів і Фердинандів так само, як і деспотизм Романових.“ „Всюди нарушують права робітників і все питання лежить в тім, як бороти ся з деспотизмом та війною, яна провадить ся в інтересі капіталістів“. Ставши на сю точку погляду, газета пропонує бороти ся з німецьким правительством і всі свої надії покладає на революцію в Німеччині, доводячи, що ся революція може бути лише пролетарською та що небезпека буде тоді в тім, що буржуазія інших держав, котрі побоюють ся пролетарської революції у себе вдома, в десять разів побільшить войовничі гасла проти Німеччини.

Цілком инший характер мають засади меншевиків. Меншевики пропонують піддержувати тимчасове правительство у всіх його заходах, направлених на здійснення програми правительства та скликання установчих зборів. У воєнній справі—вони за боротьбою, за миром без анексії. Боротьбу проти тимчасового правительства московські меншевики, а за ними й петроградські признають дуже шкідливою, а засаду „Геть з війною“ практично неможливою. Соціал-революціонери стоять на тійже точці погляду, що й меншевики.

Революція й Україна. У статі „Окраїні й охоронні держави“ пишуть „Leipziger Neueste Nachrichten“ в ч. 86: „Подібним джерелом неспокою, як на заході ще довгі часи викликуватимуть британська зависть і французька потреба відплати, лишається на сході процес перетворення російської держави. Він не закінчить ся по літах, а правдоподібно й по десятиліттях і ми маєм найбільший інтерес у тім, щоб нас не втягнуло в сей процес. Найкращою охороною проти того було-б утворення валу менших окраїнних держав між Балтійським і Чорним морем, думка, цілковите здійснення якої не так мрячним видається відтоді, відколи російська революція посунула утворення самостійної української держави все-таки в обсяг світаючих можливостей будуччини. Та ся справа більше обходила-б союзну Австро-Угорщину ніж нас“, бо Німеччина зацікавлена передовсім Польщею.

Др. Евген Егер про українську справу. Посол до берлінського Райхстагу др. Евген Егер пише в своїм органі „Allgemeine Rundschau“ з 17 марта: „Самозахованне і збереженне німецьких і середноєвропейських інтересів“ се одинокое німецьке гасло. Охоронним валом перед Сходом уважає др. Егер відбудовану Польщу, але признає, що облекшення тяжкого положення на Сході було-б можливе тільки в разі визволення України. Він пише: „Росія яко світова держава держить ся і падає з посіданням України. Побіч сподівання, що полудневі Славяне й Чехи відпадуть від габсбурзької монархії, був для Росії одною з причин, що викликали війну, замір знищити український національний рух. Тим і можна пояснити її удар на Галичину й Буковину та що саме в сі області вона посилювала безоглядно великі маси військ“. З галицької України йшли думки про національну самостійність Українців „у безмежну область України, зразу підземельним шляхом, аби поволі освідомити тамошніх Українців про духовий і економічний гнет, під яким держать їх урядники, попи й ціла російська система правління. Одначе середня Європа вповні зацікавлена тим, аби сей рух не ослабав і далі розвивав ся під австрійським двоголовим орлом і чорно-жовтим прапором“.

Купуйте Памяткову Книжку Союзу визволення України — Календарь на 1917 р. 103 ілюстрацій.

500 стор. друку.

Ціна 2⁵⁰ К., для австрійських вояків і полонених-земляків 2 К. На пересилку долучати в обох разях 30 сот. Оправлений примірник о 1 кор. 20 сот. дорожше. Замовляти в адміністрації нашої часописи.

Українська чотирикласова народня школа у Володимирі Волинським. Ся школа се властиво завязок проєктованої української гімназії. Відкрита 1 квітня 1916 р., має тепер у чотирьох класах і шістьох відділах 221 учеників і учениць. Управителькою школи є Савина Сидорович, а до учительського збору входять три галицькі учительки: Володи-мира Волянська, Кикилія Волянська, Теодора Лещинська — й дві місцеві гімназистки: Надія Масюк і Антонія Савич. Число дітей представляєть ся ось як щодо

		Разом	
а) полу	хлопців	114	221
	дівчат	107	
б) народности	Українців	117	221
	Жидів	91	
	Чехів	11	
	Німців	2	
в) віри	православних	100	221
	католиків	30	
	Жидів	91	
г) місця уродження	місцевих	107	221
	евакуованих	114	

Національна й віроісповідна приналежність в поодиноких класах представляєть ся так:

Класа		Українці		Жиди		Чехи		Німці		Разом
		право-славні	като-лики	право-славні	като-лики	право-славні	като-лики	право-славні	като-лики	
I	A	23	4	29	1	6	—	—	—	63
	B	43	7	5	—	2	1	—	—	58
II	A	13	1	10	—	1	—	—	—	25
	B	4	1	22	—	—	—	—	—	27
III		6	2	10	1	—	—	1	—	20
IV		9	4	15	—	—	—	—	—	28
Разом		98	19	91	2	9	2	2	—	221

Вік учеників і учениць такий:

6-7 літ	7-8	8-9	9-10	10-11	11-12	12-13	13-14	14-15	15-16
16	22	22	26	33	33	37	19	10	3

По званню батьків є дітей

хліборобів	купців	ремісників	денних зарібників	урядників
92	62	46	16	5

Зразу вписало ся до школи 320 дітей. В тих, що ходять до школи, фреквенція дуже добра. Школа має приміщення на вулиці Островецькій на передмістю Риловиці в будинку колишньої церковно-приходської школи. З будинку займає школа тільки 4 кімнати, решту військово. Стан шкільного будинку добрий. Учителки живуть усі в приватних мешканнях. Відношення населення до школи й учительок зовсім прихильне. Утворив ся „Місцевий шкільний Комітет“ і „Окружна шкільна Рада“. Школа удержуєть ся на кошти Союзу визволення України у Відні через Бюро культурної Помочи у Львові.

Під управою школи є „Українська Бібліотека“, поки що не товариство, а лише збір книжок, які випозичуєть ся не тільки місцевим, але часто й галицьким Українцям — військовим. При школі є „Чайня“, з якої користає денно пересічно 120 школярів, майже всі даром, а дуже мале число за оплатою 6 сот.

При сім числі розсилаємо наші чеки ч. 107090 для відновлення передплати і надіслання жертв на народні цілі. Адміністрація.

Наше відношення до революції в Росії. В статі під сим заголовком у попереднім числі на першій стороні в 1 шп. 10 р. згори випало „д“ в слові „тодіж“ (не „тоїж“), в 2 шп. 6 р. здолу має бути повинні ми.

Купуйте дешеві й загально-доступні видання Союзу визволення України:

Т. Шевченко. Кобзарь. 2-ий випуск.	Бр. 1—в опр.	1 ⁵⁰	к. с.
Проф. М. Грушевський. Як жив український народ. Коротка історія України. З малюнками і картою України . . .		— ⁵⁰	
Сім Пісень. Гостинець для українських вояків. З нотами . . .		— ²⁰	
Др. М. Лозинський. Галичина в життю України		— ⁶⁰	
М. Возняк. Наша рідна мова. З 18 портретами		— ²⁰	
Проф. І. Шишманов. Роль України в болгарськім відродженню (Вплив Шевченка на болг. поетів передвизвольної доби)		— ²⁰	
Проф. С. Томашівський. Церковний бік української справи		— ³⁰	
О. Кириленко. Українці в Америці		— ⁵⁰	
Др. І. Крип'якевич. Українське військо. Короткий історичний нарис. З малюнками		— ⁴⁰	
Др. Л. Цегельський. Русь-Україна і Московщина-Росія		— ⁸⁰	
Др. Осип Назарук. Слідами Українських Січових Стрільців. З малюнками	Брошур. 3 ⁵⁰ , в оправі	4 ⁵⁰	
О. Скоропис-Йолтуховський. Значінне самостійної України для європейської рівноваги		— ²⁰	
Пам'яті Івана Франка. Опис життя, діяльності й похорону. Здає М. Возняк. З малюнками		1 [—]	
Вол. Дорошенко. Українство в Росії. Найновіші часи. З численними портретами		1 ²⁰	
Памяткова книжка Союзу визволення України і календарь на 1917 р. з 103 ілюстраціями. Ціна 2 ⁵⁰ опр. прим.		3 ⁷⁰	
Б. Заклинський. Що треба знати кождому Українцю. З малюнками і картою України. Вид. 3-є		— ³⁰	
Іп. Бочковський. Фінляндія та фінляндське питання		1 ²⁰	
Др. Е. Левицький. Листи з Німеччини		— ⁸⁰	
Вол. Гнатюк. Національне відродженне австро-угорських Українців (1772—1880 рр.)		— ⁸⁰	
Вол. Гнатюк. Українська народня словесність. (В справі записів укр. етнографічного матеріалу)		1 [—]	
Наша пісня. Співаник. 20 найпопулярніших укр. пісень і гимнів з нотами		— ⁵⁰	
М. Богданович. Білоруське відродженне		— ⁴⁰	
В. Антонович. Хмельниччина в повісті Г. Сенкевича		— ⁴⁰	
Чужинці про українську справу		— ⁴⁰	
М. Троцький. Литовці		— ⁴⁰	
Вяч. Будзиновський. Як Москва нищила Україну		— ⁶⁰	
Др. М. Лозинський. Михайло Павлик		— ⁴⁰	
Prof. M. Hruschewskyj. Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung (Укр. справа в історичнім розвитку)		— ⁵⁰	
G. Cleinow. Das Problem der Ukraina. Українська проблема. (Про умови самостійної української держави)		— ²⁰	
Dr. E. Lewyckij, Galizien		— ⁶⁰	
H. Boczkowski. Ukraina a ukrajinská otázka. (Україна й українське питання). По чеськи. З картою України		1 [—]	
V. Choma-Dovski. Ukraina i Ukrajinci (по хорватськи)		1 [—]	

Набувати можна отсі всі книжки в Адміністрації видань Союзу визволення України. Wien, VIII., Josefstädterstr. 79, II, St., T. 6. На жаданне висилаєть ся поштовою чек ч. 107.090.

Інші видання:

Біблія	{	в подотняній оправі	К 4.—	з пересилкою	5.—
		в шкіряній оправі	„ 6.—		7.—
Новий Завіт	{	звичайним письмом	— ⁶⁰	„	— ⁸⁰
		старослав. письмом	— ⁶⁰		— ³⁰
Біблія на моск. мові	{	в под. опр.	5.—	„	6.—
		в шкір. опр.	6.—		7.—
Новый Заветъ.		Синодальне виданне	1.—	„	1 ³⁰

Гроші просимо висилати одночасно переказом або чеком ч. 107.090. Адміністрація.

Зміст: М. Троцький. Російська революція і українська справа. — Заєлик Ради Товариства Українських Поступовців. — В. Дорошенко. Василь Лукіч. — О. Кобець. Із циклу „Невольничі сні“. На весняні мотиви. — Кость Пархоменко. На весні. — Скорпійон. Ковельщина. — Н. В. Росія та Румунія. — І. Н. Огляд на осенні події. — Вісти.

Відповідає за редакцію: Микола Троцький. З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.